

ឆ្នាំ ១៩៧៧

ព្រះបិតា ព្រះមាតា
/ /

ប្រធាន ប្រតិភូ

“ท่านผู้หญิงพุนศุข พนมยงค์ มิใช่
เป็นเพียงบุคคลหนึ่งที่มีชื่อผ่านเข้ามาใน
ประวัติศาสตร์ในฐานะเป็นภริยาของท่าน
รัฐบุรุษอาวุโสปรกติ พนมยงค์เท่านั้น แต่
ชีวิตของท่านผู้หญิงพุนศุข พนมยงค์ เป็น
ประวัติศาสตร์ส่วนหนึ่งด้วยทีเดียว อย่าง
น้อย ในกระแสแห่งความผันผวนปรวน
แปรของเหตุการณ์บ้านเมือง ที่ชีวิตของ
ท่านผู้หญิงพุนศุข ถูกกระทบกระเทือนอย่าง
หนักหน่วงรุนแรงครั้งแล้วครั้งเล่า ตลอด
ช่วงเวลายาวนาน ท่านผู้หญิงรู้เห็น รู้สึก
มองสถานการณ์และเหตุการณ์เหล่านั้น
อย่างไร รวมทั้งนำชีวิตและบุคคลที่เกี่ยวข้อง
ข้อ โดยเฉพาะครอบครัวลุล่วงผ่านพ้น
มาได้อย่างไร ก็เป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษา
อย่างมาก”

บางตอนจากคำอนุโมทนา
ของ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต)

၆၇/၅၀၂

အောင်၊ အောင်
၇ ၇ ၇

၆၇၅၀၂၁၀၆၇၅

๗/๕๐๗
วิมล, นนชชด
๒ มกราคม ๒๕๓๕

ISBN : 974-89376-0-7

พิมพ์ครั้งแรก : ๒ มกราคม ๒๕๓๕

ผู้จัดพิมพ์ : ลลิตา สุตา สุขปรีดา ดุษฎี วาณี

ภาพปกหน้า : ลาวินัย อุปอินทร์

ออกแบบปก : พิบูลย์ หัตถกิจโกศล

จัดรูปเล่ม-ดำเนินการผลิต : ปาปรัสส์ พับลิเคชั่น โทร. ๒๕๗-๒๕๙๒

พิมพ์ที่ : วิ.พรินท์ (๑๙๙๑) โทร. ๔๕๑-๕๖๔๗

อนุโมทนา

วันที่ ๒ มกราคม ๒๕๓๙ เป็นมงคลวารที่ท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์ จะมีอายุครบ ๘๔ ปี เต็ม ๗ รอบ ในโอกาสอันสำคัญนี้ ท่านผู้หญิงและบุตรหลานมีจิตศรัทธาจะบำเพ็ญบุญกุศลตามหลักพระพุทธศาสนา รวมทั้งการบำเพ็ญธรรมทานที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญว่าเป็นทานอันเลิศ และได้แจ้งกุศลฉันทะที่จะพิมพ์คำปราศรัยชื่อ “Peace Through Freedom and Happiness” ที่อาตมภาพได้กล่าวในพิธีรับถวายรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพ ที่สำนักงานใหญ่องค์การยูเนสโก กรุงปารีส พร้อมทั้งคำแปล โดยที่ท่านผู้หญิงเห็นว่าเหมาะสมและสอดคล้องกับวาระครบรอบ ๕๐ ปีของวันสันติภาพไทย เมื่อวันที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๕๓๘ อาตมภาพขออนุโมทนาบุญเจตนาของท่านผู้หญิงและบุตรหลานในการบำเพ็ญธรรมทานกุศลจริยาครั้งนี้

มงคลวารคล้ายวันเกิดครบ ๘๔ ปีนี้ นับว่ามีความสำคัญเป็นพิเศษ นอกจากเป็นวาระที่มีอายุเต็มอีกรอบหนึ่งแล้ว ยังเป็นรอบใหญ่ซึ่งแสดงถึงความเป็นผู้ที่ได้มีอายุยาวนานล่วงกาลผ่านวัย พบเห็นสะสมประสบการณ์มากมาย โดยเฉพาะประสบการณ์ชีวิตของท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์นั้น เป็นส่วนสำคัญอยู่ในประวัติศาสตร์ตอนหนึ่งแห่งกิจการบ้านเมืองของประเทศไทย ซึ่งมีความหมายหลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นแง่ที่ท่านผู้หญิงได้ร่วมอยู่ ร่วมรู้เห็นเหตุการณ์ในครั้งนั้นก็ตาม ในแง่ที่ได้คิดพูดหรือทำการใดๆ ที่มีผลต่อผู้อื่นที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ก็ตาม หรือในแง่ที่เป็นผู้ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ทั้งหลายที่เกิดขึ้นเป็นไปในชั่วเวลานั้นก็ตาม

ประวัติศาสตร์ หมายถึงความรู้เรื่องราวเกี่ยวกับความเป็นไปของชีวิตและสังคมของมนุษย์ แต่ถ้าจะให้ความหมายที่มีสาระยิ่งขึ้น อาจแปลว่า เรื่องราวที่ทำให้เข้าใจถึงความเป็นไปของชีวิตและสังคมของมนุษย์ เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ ไม่ใช่เป็นเพียงสำหรับให้รู้ว่าจะอะไรได้เกิดขึ้นเท่านั้น แต่เป็นสื่อหรือเป็นจุดกำหนดให้เราศึกษาสืบค้นและรู้เข้าใจไปถึงเหตุการณ์อื่นๆ ตลอดจนสภาพชีวิตและสังคมในยุคสมัยหรือครั้งคราวนั้นทั้งหมด ว่าทำไมเหตุการณ์นั้นจึงเกิดขึ้น แนวความคิดหรือค่านิยม

อะไรของสังคม และสภาพจิตหรือแรงจูงใจอะไรของบุคคลใด มีอิทธิพลต่อการเกิดขึ้นของเหตุการณ์นั้น เหตุการณ์นั้นเกิดขึ้นได้ในสภาพแวดล้อมอย่างไร ในทางรูปธรรมก็ดี นามธรรมก็ดี เหตุการณ์นั้นเกิดขึ้นแล้วมีผลสืบเนื่องให้เกิดความเป็นไปต่อไปอย่างไร ส่งผลกระทบต่อชีวิตจิตใจของผู้คนทั้งหลายอย่างไร คนที่ประสบสถานการณ์นั้นนำตนผ่านพ้นหรือไม่ผ่านพ้นมาได้อย่างไร มีคติอะไรสำหรับคนในอนาคตที่จะได้จากความรู้เรื่องในอดีตนั้น ดังนี้ เป็นต้น

ถ้ามองประวัติศาสตร์ด้วยความเข้าใจความหมายอย่างนี้ ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ มิใช่เป็นเพียงบุคคลหนึ่งที่มีชื่อผ่านเข้ามาในประวัติศาสตร์ในฐานะเป็นภริยาของท่านรัฐบุรุษอาวุโสปรกติ พนมยงค์เท่านั้น แต่ชีวิตของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ เป็นประวัติศาสตร์ส่วนหนึ่งด้วยทีเดียว อย่างน้อย ในกระแสแห่งความผันผวนปรวนแปรของเหตุการณ์บ้านเมือง ที่ชีวิตของท่านผู้หญิงพูนศุข ถูกกระทบกระเทือนอย่างหนักหน่วงรุนแรงครั้งแล้วครั้งเล่า ตลอดช่วงเวลายาวนาน ท่านผู้หญิงรู้เห็น รู้สึกมองสถานการณ์และเหตุการณ์เหล่านั้นอย่างไร รวมทั้งนำชีวิตและบุคคลที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะครอบครัวลุล่วงผ่านพ้นมาได้อย่างไร ก็เป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษาอย่างมาก

มงคลवारแห่งวันคล้ายวันเกิดที่เวียนมา ถือกันว่าเป็นโอกาสอันผู้ปรารถนาดีจะตั้งจิตอำนวยการแก่ท่านเจ้าของวันเกิด แต่สำหรับท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์นั้น กล่าวได้ว่าหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ท่านผู้หญิงได้ยึดถือปฏิบัติมา จะเป็นคติธรรมแห่งการตั้งอยู่ในความไม่ประมาท ที่ถือตามคำสอนของบูรพการีของท่านก็ดี หรือพุทธภาษิตว่า “ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารี” ที่แปลว่า ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรมก็ดี เป็นพรที่อำนวยการแก่ท่านผู้หญิง อันนำท่านผ่านลวงคลื่นลมร้ายแห่งชีวิตมาได้ จนลุถึงช่วงเวลาแห่งชีวิตที่เรียบรื่นสงบสุขในบัดนี้ เป็นพรที่สัมฤทธิ์ผลเป็นจริงแล้ว ควรแก่ความปีติปลาบปลื้มใจ

ชาวพุทธย่อมรู้ตระหนักในความจริงว่า เป็นธรรมดาของชีวิตเมื่อดำเนินไป ย่อมประสบโลกธรรมทั้งหลาย คือความเปลี่ยนแปลงผันผวนปรวนแปรต่างๆ ทั้งในทางร้ายและดี ทั้งที่น่าปรารถนาและไม่น่าปรารถนา คือลาภ เสื่อมลาภ ยศ เสื่อมยศ สรรเสริญ นินทา สุข และทุกข์ แต่สำหรับท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์นั้น โลกธรรมที่ท่านประสบ ถือได้ว่าเป็นระดับพิเศษ มีความพลิกผันรวดเร็วและรุนแรง ทั้งมีฝ่ายที่ไม่น่าปรารถนารุมระดมอยู่ยัดเยียดยาวนาน บัดนี้ ท่านผู้หญิงได้นำทั้งชีวิตของท่านเอง

และพาครอบครัวร่วมกันฟันฝ่าอุปสรรคผ่านพ้นโลกธรรมฝ่ายร้ายมาได้ โดยยังสามารถดำรงอยู่ในธรรม ความเข้มแข็งอดทนสติปัญญาและความดีงามความสามารถ ที่ทำให้นำชีวิตผ่านพ้นโลกธรรมส่วนร้ายมาได้ นี่คือนิเวศน์แห่งชีวิตที่งดงาม ซึ่งเป็นพลังอำนาจที่จะอำนวยอานิสงส์ นำชีวิตให้บรรลุความสุขสดใสยิ่งขึ้นไป เป็นมงคลอันอุดม อนุวรรตตามพระพุทธภาษิตว่า

ผุฏฐสฺส โลกธมฺเมหิ

จิตฺตํ ยสฺส น กมฺปติ

อโสภํ วิรชํ เขมํ

เอตมฺมมงคลมุตฺตมํ

“ผู้ใดถูกโลกธรรมทั้งหลายกระทบแล้ว จิตไม่หวั่นไหว ไร้โรค ไร้โรค ปราศสิ่งหมองมัว ปลอดภัยไปรงอยู่ได้ นี่คือนิเวศน์อันสูงสุด”

ขออนุโมทนาธรรมทานบุญกุศลที่ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ พร้อมทั้งบุตรหลานได้บำเพ็ญเนื่องในมงคลวารอายุครบ ๘๔ ปีครั้งนี้ ขอคุณพระศรีรัตนตรัย อันแสดงออกในธรรมที่ประพฤติปฏิบัติด้วยความมั่นใจ จงอำนวยผลให้ท่านผู้หญิงและบุตรหลานญาติมิตร เจริญด้วยจตุรพิธพรชัย ไร้โรค ไร้โรค ปราศพร้อมด้วยสิริสุข สวัสดิ์ ลุถึงสันติทั้งภายนอกและภายใน ร่มเย็นผ่องใส ตลอดกาลทุกเมื่อ

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

คุณแม่กราบนมัสการพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)
ณ วัดพระพิเรนทร์
เมื่อวันที่ ๒๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๗

**Address Delivered by The Venerable Phra Dhammapidok (P.A. Payutto)
at The Award of UNESCO's 1994 Prize for Peace Education.**

Paris. 20th December 1994

PEACE THROUGH FREEDOM AND HAPPINESS

Forty-nine years ago, in 1945, with the end of World War II, the world witnessed the close of the greatest calamity ever experienced by mankind. In an effort to avoid the recurrence of such a catastrophe, the United Nations was established immediately after the war, with the primary objective of maintaining international peace and security. But almost as soon as it was founded, the Cold War began. Although the Cold War is now over, racial and religious conflicts have flared up in many areas of the planet, and environmental degeneration presents a major threat to human survival. Despite the resolution of some of the world's conflicts, genuine world peace and security are still far from being realized.

Human beings seem to be more inclined to conflict and violence than to peace: to break peace is evidently easier than to keep it. Conflict and war appear to be the norm and peace simply a temporary respite. However, this is not the inevitable state of affairs. Conflict arises in the mind, and it is there that it can be resolved.

In reality, we are our minds. When we allow our desire for material gains to grow unchecked, our fellow beings become adversaries and nature becomes an object to be exploited. In the wake of the belief that true happiness can only be attained through sensual gratification, we have developed extremely materialistic ways: competition and consumption have become the very rules of life and the dominant energies of our societies. We have become “consumers” devoted to a life-style of competition for consump-

tion. But competition leads us into a state of permanent “cold war” with our neighbours, and a life of consumption puts us at odds with the environment. Lacking happiness within, we try to find it outside in sense pleasures. Lacking inner peace and security, we try to establish them through controlling and dominating others. Ethnic biases and sectarianism only intensify the conflict.

But human beings can be and need to be trained through education. It is this potential for development and creativity that is the real gift of being human. However, when education is out of balance, it only promotes our abilities to acquire material possessions and gratify the senses : ignoring our true potential, it fails to develop our ability to be happy. Despite an increasing supply of pleasure objects, happiness is on the wane.

The search for external happiness is contentious. It not only brings us into conflict with our neighbours but also wreaks havoc on the environment. Our efforts to obtain the external happiness have already begun to reduce the overall quality of our lives. Moreover, since such happiness is based solely on gratification, it increases our dependence on external pleasures, thereby depriving us of our freedom.

Conversely, a skilful and balanced education will train people to develop not only the skills to seek external objects to make them happy but also the ability to be happy within themselves. As they find it easier to be happy, so will their need for material wealth decrease, resulting in less exploitative attitudes. People who are happy within themselves tend to make others happy. Because their material gains are no longer the sole source of their happiness, they are able to share their gains with others. What was initially contentious happiness becomes a sharing and harmonious kind of happiness.

Our current moral education, perceiving the problems and conflicts caused by the unbridled struggle for happiness, teaches

restraint based on awareness of human rights. We therefore live in societies where peace is enforced through restraint. But any ethic based on fear and obligation is negative and unreliable, its prohibitive nature is inadequate. A genuine ethic, in contrast, is based on harmony and happiness. For those who experience inner peace and independent happiness, wealth and power lose their mere pleasure-giving or prestige value and become instead means to bring about well-being and happiness to fellow beings. Our time calls for such a positive ethic.

Much of our education tends to encourage a sense of taking and getting : children learn to see material things as objects to be attained. To counterbalance this trend, education, both at home and in school, should instil an appreciation of giving. The practice of giving tangibly teaches a happiness through giving and generates loving kindness. Love means the desire for others to be happy. We learn to look at others as fellow beings, subject to the same joys and sorrows and the same laws of nature as we are. As giving satisfies our desire for the happiness of others, both parties will benefit and become happy. In this way, giving, which otherwise might be seen as a loss, becomes a gain, a cause for happiness. Only through such a harmonious happiness will our demands for other, more exploitative forms of happiness be mitigated, resulting in a reduction in social tensions.

There is a great difference between positive and negative ethics. Under a positive ethical system based on harmony and happiness, human ways of thinking will be changed. When we think of acquiring, all our interest is focused on the objects of our aspiration and other people are seen as obstacles or means as competitors or prey. But when we think of giving, our interest is focused on other people and we see them with understanding and compassion. Concepts central to the human condition such as equality and happiness are seen in a new light. In the competitive

system which is based on acquiring, people see equality in terms of self-protection and they demand equal rights and opportunity to pursue personal interests. In a righteous democratic system, equality gives us the maximum opportunity to co-operate in realizing social unity and well-being. Just as contentious happiness turns into harmonious happiness, so contentious equality changes to harmonious equality.

On a higher level, human beings can be trained to generate an inner happiness independent of external material pleasures. The tacit assumption of improperly educated people that they can only be happy when they have material wealth causes them to direct their efforts outwards. This pursuit inevitably entails some stress and suffering. By directing our efforts more inward through practices such as skilful reflection and meditation, it is possible to find a subtler and more independent kind of happiness, born from calmness and understanding, which allows us to rise above exploitative actions.

Ultimately, human development leads to the full realization of truth and complete understanding of the interdependence of all things : our lives, society and physical environment. When the flow of our understanding is in harmony with the flow of reality, there is freedom. The characteristics of impermanence, conflict and conditionality, all common signs of this world will no longer lead to stress, tension and suffering. The true nature of all things is realized and, by recognizing the interrelatedness of the individual, society and the ecosystem, we harmonize their interests.

While we are struggling for happiness, we fail to care and take time for others. Suddenly happiness becomes something lacking in our immediate present, something that's always waiting to be found in the future. In the family, in schools, at the work place throughout society, a feeling of hunger prevails. Unhappy people spread unhappiness everywhere. The unhappiness of the human mind

can be seen all too clearly in the general state of our societies.

Peace, quite literally, begins at home. We need to bring love and happiness back into the family, and bring care and mutual happiness back into the schoolroom, by teaching the harmonious happiness that all can share. Happy people will spread their happiness and so help to allay contention and conflict.

We should ask ourselves less what we could be getting and instead ask more what we could be doing for others. In the same way, we should become aware of what nature has given to us rather than relentlessly asking for more and more of its resources. We need to learn appreciation of how nature and those around us contribute to our well-being. By developing these appreciative ways of thinking we will see care and mutual happiness giving rise to peace in our minds and in society. Such care and happiness coincide with a deeper understanding of the kinship of all beings before the law of nature. Thus, peace is ultimately realized through compassionate wisdom.

In any human relationship, we can make compromises with one another, and even go beyond compromises to harmony through love and friendship. But truth cannot be compromised. We can relate to truth only through knowledge and wisdom. Therefore, in dealing with truth, discussion and freedom of thought should be encouraged. A culture should be developed in which loving-kindness and cooperation are the standards for human relationship, while freedom and an uncompromising search for knowledge are the standards for our relationship with truth.

The human relationship with nature has in recent times largely been defined by a science which, under the influence of Western religion and philosophy, views man as separate from nature. The aim of such a science has long been to conquer and dominate nature and to manipulate it to our profit oriented ends. Such an essentially hostile attitude, translated into actual exploitative prac-

tices through technology, has led to the serious environmental consequences we are facing today. Science must now take a turn for the better and lead civilization in a new direction. Knowledge must be sought not for its exploitative value but for its ability to show us how to benefit from nature without damaging it. Technology must be given a more clearly defined role, in which the harmonious and sustainable coexistence of people, society and the environment are the goal.

All such changes must begin in the mind. They can only be achieved by the mind that enjoys inner peace, freedom and happiness. If we are to establish peace on this planet, we must develop inner peace by freeing ourselves from craving, lust for power and all contentious views. This entails the development of the individual which brings us back to the task of education.

In initiating the Prize for Peace Education, UNESCO has taken a step forward in the cause of peace. It is a commendable effort. I understand that the prize is not merely in recognition of what certain individuals or organizations have done to bring forth peace. Let us be honest such peace has not yet been achieved in our world. I see it rather as an incentive and encouragement for a concerted effort to achieve genuine peace. It is a call for further action towards winning the real prize : a truly peaceful world for mankind. The prize here awarded will really be won only when that goal has been realized.

คำแปล
คำปราศรัยของ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)
ในพิธีรับรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพ ที่องค์การยูเนสโก กรุงปารีส
๒๐ ธันวาคม ๒๕๓๗

สันติภาพเกิดจากอิสรภาพและความสุข

สี่สิบเก้าปีล่วงมาแล้วในพ.ศ. ๒๔๘๘ สงครามโลกครั้งที่สองได้สิ้นสุดลง เป็นการปิดฉากภัยพิบัติครั้งยิ่งใหญ่ที่สุดที่มนุษยชาติได้เคยประสบ ทันทีที่สงครามยุติก็ได้มีการจัดตั้งองค์การสหประชาชาติขึ้น อันเป็นความพยายามที่จะป้องกันมิให้มีภัยพิบัติที่ยิ่งใหญ่เช่นนั้นเกิดขึ้นอีก ดังที่ได้มีวัตถุประสงค์ข้อสำคัญ คือการธำรงรักษาสันติภาพและความมั่นคงระหว่างชาติ แต่แทบจะทันทีทันใดที่ได้มีการจัดตั้งองค์การสหประชาชาตินั้นขึ้นมา สงครามเย็นก็ได้เริ่มก่อตัวขึ้น ถึงแม้ว่าบัดนี้สงครามเย็นจะสิ้นสุดลงแล้ว แต่ความขัดแย้งทางเชื้อชาติและศาสนาก็ได้ปะทุขึ้น ณ ดินแดนต่าง ๆ มากมายหลายแห่งในโลก หน้ำซ้ำยังเกิดปัญหาเรื่องความเสื่อมโทรมของธรรมชาติ แวดล้อม ที่กลายเป็นภัยคุกคามอย่างร้ายแรงต่อความอยู่รอดของมนุษย์ด้วย ถึงแม้ว่าความขัดแย้งต่าง ๆ ในโลกจะได้รับการแก้ไขเสร็จสิ้นไปได้บ้าง แต่สันติภาพและความมั่นคงปลอดภัยที่แท้จริงของโลกก็ยังห่างไกลจากความเป็นจริง

ดูเหมือนว่ามนุษย์จะมีความฝักใฝ่โน้มเอียงไปในทางที่จะก่อความขัดแย้งและความรุนแรง มากกว่าจะสร้างสรรค์สันติภาพ เห็นได้ชัดว่าการทำลายสันติภาพง่ายกว่าการรักษาสันติภาพ ดังปรากฏว่า การขัดแย้งและสงครามกลายเป็นปกติวิสัย ส่วนสันติภาพเป็นเพียงภาวะแทรกคั่นชั่วคราว อย่างไรก็ดี สภาพเช่นนี้มีใช้สิ่งที่หลีกเลี่ยงมิได้ ความขัดแย้งเกิดขึ้นที่ใจ และที่ใจนั้นแหละเราจะแก้ไขความขัดแย้งได้

โดยที่แท้แล้ว ตัวเราก็คือใจของเรานั้นเอง เมื่อเราปล่อยให้ความอยากได้ผลประโยชน์ในทางวัตถุขยายตัวเพิ่มขึ้นมาโดยไม่ได้ควบคุม เราจะมองเห็นเพื่อนมนุษย์เป็นปฏิปักษ์ และมองเห็นธรรมชาติเป็นวัตถุที่จะเอามาใช้หาประโยชน์ ยิ่งเมื่อมีความเชื่อว่า ความสุขที่แท้จะลุลึงได้ด้วยการบำรุงบำเรอความสุขทางเนื้อหนัง เราก็ได้พัฒนาวิถีชีวิตแบบวัตถุนิยมสุดโต่งขึ้นมา ทำให้การแข่งขันและการบริโภครวมกลายเป็นแบบแผนของการใช้ชีวิตและเป็นที่ทุ่มเทพลังงานของสังคม มนุษย์ได้กลายเป็น “นักบริโภค” ผู้ทิศตัวให้แก่วิถีชีวิตแห่งการแข่งขันเพื่อการบริโภค แต่การแข่งขันนั้นได้ทำให้เราตกอยู่ในภาวะของการมี “สงครามเย็น” อย่างถาวรกับเพื่อนบ้านของเรา และวิถีชีวิตแบบนี้ก็ทำให้เราเกิดปัญหากับสภาพแวดล้อม เมื่อไม่มีความสุขอยู่ข้างใน เราก็พยายามแสวงหาความสุขจากข้างนอก โดยการเสพสิ่งบำรุงบำเรอความสุขทางเนื้อหนัง

เมื่อไม่มีสันติภาพและความมั่นคงภายในจิตใจ เราก็พยายามที่จะสร้างมันขึ้นมาด้วยการไป บังคับควบคุมและข่มขี่ครอบงำผู้อื่น นอกจากนั้น การแบ่งแยกเชื้อชาติผิวพวกเผ่าพันธุ์ก็ยิ่งทำให้ความขัดแย้งนั้นทวีความรุนแรงมากขึ้น

แต่มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และจำเป็นจะต้องได้รับการฝึกฝนพัฒนาด้วยการศึกษา ศักยภาพในการเป็นสัตว์ที่ฝึกได้และสามารถกระทำการที่สร้างสรรค์นี้แหละ ที่เป็นพรพิเศษของ ความเป็นมนุษย์ อย่างไรก็ตาม เมื่อการศึกษาขาดดุลยภาพ การศึกษานั้นก็ได้แต่ส่งเสริมความสามารถของมนุษย์ในการที่จะแสวงหาวัตถุสิ่งเสพมาบำรุงบำเรออินทรีย์สัมผัส การศึกษานั้นจะ เลยศักยภาพที่แท้จริงของเรา ทำให้เราได้พัฒนาความสามารถที่จะมีความสุข แม้ว่าวัตถุสิ่งเสพ ต่างๆ จะมีจำนวนเพิ่มพูนล้นเหลือมากขึ้น แต่ความสุขกลับลดน้อยลง

การหาความสุขภายนอกอย่างนั้นประกอบด้วยการแก่งแย่งช่วงชิง ซึ่งไม่เพียงแต่จะทำให้ เราเกิดความขัดแย้งกับเพื่อนมนุษย์เท่านั้น แต่ความเพียรพยายามของเราในการหาความสุข แบบนั้นยังก่อให้เกิดความเสื่อมสลายแก่สภาพแวดล้อมอีกด้วย และคุณภาพชีวิตโดยรวมของเราก็ได้เริ่มถูกบ่อนทำลายลงไป ยิ่งกว่านั้น เนื่องจากความสุขแบบนี้ต้องขึ้นต่อการเสพวัตถุเพียง อย่างเดียว จึงทำให้เราต้องฝากความสุขไว้กับวัตถุบำรุงบำเรอภายนอกมากยิ่งขึ้น แล้วก็ทำให้เรา สูญเสียอิสรภาพ

ในทางตรงข้าม การศึกษาที่เป็นกุศลและมีดุลยภาพ จะฝึกฝนมนุษย์ให้พัฒนาความสามารถ มิใช่เพียงในการที่จะแสวงหาวัตถุมาเสพเท่านั้น แต่ให้เขาพัฒนาความสามารถที่จะมี ความสุขด้วย เมื่อเราเป็นคนที่มีความสุขง่ายขึ้น ความต้องการวัตถุมาเสพก็ลดน้อยลงไป ทำให้ ทัศนคติในการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวพลอยลดน้อยลงไปตาม คนที่มีความสุขอยู่ข้างใน แล้วก็จิตใจโน้มโน้มไปในทางที่จะช่วยทำให้คนอื่นมีความสุข ในเมื่อวัตถุบำรุงบำเรอต่างๆ มิใช่เป็นช่องทางเดียวที่จะทำให้เขามีความสุข เขาก็สามารถแบ่งปันวัตถุเหล่านั้นให้ผู้อื่นได้ ความ สุขที่แต่ก่อนนี้เป็นแบบแก่งแย่งช่วงชิงก็เปลี่ยนมาเป็นความสุขแบบเผื่อแผ่และประสานกลมกลืน

ในด้านจริยธรรม จริยศึกษาของเราในปัจจุบันได้เห็นตระหนักรู้ว่า ปัญหาและความขัดแย้ง ต่างๆ เกิดจากการแข่งขันทะยานหาความสุขกันอย่างไม่มีขอบเขต จึงสอนคนให้รู้จักควบคุมตน เองโดยไม่ล่วงละเมิด “สิทธิมนุษยชน” ของคนอื่น เพราะฉะนั้น เราจึงมีชีวิตอยู่ในสังคมที่รักษา ความสงบไว้ได้ ด้วยการวางกฎเกณฑ์ ข้อบังคับ แต่จริยธรรมใดก็ตามที่ต้องใช้ความกลัวและความจำใจจำยอมเป็นพื้นฐาน ย่อมเป็นจริยธรรมที่ไม่อาจวางใจได้ จริยธรรมที่มีลักษณะแบบ ห้ามสั่งบังคับนั้นเป็นจริยธรรมที่ไม่เพียงพอ ในทางตรงข้าม จริยธรรมที่แท้จริงต้องมีพื้นฐานมา จากความประสานกลมกลืนและความสุข ชนเหล่าใดมีสันติภายในจิตใจและมีความสุขที่เป็น อิสระ ชนเหล่านั้นย่อมไม่ลุ่มหลงเอาทรัพย์สินและอำนาจเป็นเครื่องบำรุงบำเรอเสริมความยิ่งใหญ่ ของตน แต่ทรัพย์สินและอำนาจนั้นจะกลายเป็นเครื่องมือสำหรับใช้สร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่ เพื่อนมนุษย์ จริยธรรมในทางสร้างเสริมเช่นนี้แหละคือสิ่งที่ต้องการในยุคสมัยปัจจุบันของพวกเรา

การให้การศึกษาของเราส่วนใหญ่มักเป็นไปในทางที่จะสนับสนุนให้เกิดความรู้สึกอยากได้อะไรสักอย่าง เด็ก ๆ ปรารถนาเรียนกันไปบนเส้นทางที่จะมองหาวัตถุบำรุงบำเรอเป็นจุดหมาย เราจะต้องปรับให้เกิดความสมดุลในเรื่องนี้ โดยการศึกษาทั้งที่บ้านและที่โรงเรียน ควรจะต้องปลูกฝังจิตสำนึกในการให้ การฝึกให้รู้จักให้ จะสอนเด็กให้เกิดมีความสุขจากการให้ และก่อให้เกิดเมตตาธรรม เมตตาหรือความรักนี้หมายถึงความปรารถนาที่จะให้คนอื่นมีความสุข ด้วยการศึกษานี้ เราจะรู้จักมองคนอื่นเป็นเพื่อนมนุษย์ ที่ร่วมสุขร่วมทุกข์ ตกอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติเช่นเดียวกับเรา เนื่องจากการให้เป็นการสนองความต้องการของเรา ที่อยากเห็นคนอื่นมีความสุข ทั้งสองฝ่าย คือทั้งเราและเขา หรือทั้งผู้ให้และผู้รับ จึงต่างก็เป็น “ผู้ได้” และมีความสุขด้วยกัน โดยนัยนี้ การให้ซึ่งตามธรรมดาถือกันว่าเป็น “การเสีย” ก็กลับกลายเป็น “การได้” ซึ่งทำให้เกิดความสุข ด้วยความสุขแบบประสานเช่นนี้ ความต้องการหาความสุขแบบเห็นแก่ตัวต่าง ๆ ก็ลดลงน้อยลง ทำให้ความตึงเครียดในสังคมลดน้อยลงไปด้วย

จริยธรรมแบบพอใจ กับจริยธรรมแบบจำใจ มีความแตกต่างกันมาก เมื่อเข้ามาในจริยธรรมแห่งความเอื้อประสานและความสุข วิธีคิดของเราจะเปลี่ยนไป เมื่อตั้งจิตคิดจะเอา เราจะมีมองคนอื่นเป็นคู่แข่งหรือเป็นเหยื่อ แต่เมื่อคิดจะให้ เราจะมองเขาด้วยความเข้าใจและเกิดความเมตตากรุณา ความเข้าใจความหมายของถ้อยคำต่างๆ ที่สำคัญต่อชีวิตของคน เช่น คำว่าความเสมอภาค และความสุข เป็นต้น ก็เปลี่ยนไป เมื่ออยู่ในระบบแข่งขัน คนจะมองความหมายของความเสมอภาคในแง่ของการปกป้องตัวเอง และเรียกร้องสิทธิและโอกาสที่เท่าเทียมกันในการแสวงหาผลประโยชน์ให้แก่ตน แต่ในระบบประชาธิปไตยที่ถูกต้องตามธรรม ความเสมอภาคกลายเป็นภาวะที่ช่วยให้เราเกิดมีโอกาสมากที่สุดที่จะร่วมมือสร้างสรรค์เอกภาพและประโยชน์สุขให้แก่สังคม ความสุขแบบแก่งแย่งแบ่งแยก กลายมาเป็นความสุขแบบประสานกลมกลืนกันได้ฉันใด ความเสมอภาคแบบแก่งแย่งแข่งขัน ก็เปลี่ยนมาเป็นความเสมอภาคแบบประสานกลมกลืนซึ่งกันและกันได้ฉันนั้น

ในระดับที่สูงขึ้นไปกว่านั้น มนุษย์สามารถฝึกฝนพัฒนาตนให้รู้จักสร้างสุขภายในขึ้นได้ โดยไม่ต้องพึ่งพาวัตถุบำรุงบำเรอความสุขจากภายนอก การศึกษาที่ไม่ถูกต้อง ทำให้คนเกิดความหลงผิดคิดไปว่า เขาจะมีความสุขได้ก็ต่อเมื่อมีวัตถุเสพ จึงทำให้เขานำเอาเรี่ยวแรง ความเพียรพยายามออกไปใช้ข้างนอก การพยายามหาความสุขจากภายนอกแบบนี้ ย่อมต้องมีความเครียดและความทุกข์แผ่มาด้วยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่ถ้าเรานำเอาความเพียรพยายามนั้นเข้ามาใช้ข้างในให้มากขึ้นบ้าง โดยบำเพ็ญข้อปฏิบัติต่างๆ เช่น การรู้จักมนสิการและการทำจิตภาวนา เราก็อาจจะได้พบกับความสุขแบบที่ประณีตและเป็นอิสระมากกว่า ซึ่งเป็นความสุขที่เกิดจากจิตอันนิ่งสงบและปัญญาที่รู้ความจริง แล้วความสุขแบบนี้ก็จะช่วยให้เราหลุดพ้นไปจากการกระทำทั้งหลายที่เป็นการเบียดเบียนและเห็นแก่ตัว

ในขั้นสูงสุด การพัฒนาคนจะนำไปสู่การรู้แจ้งสัจธรรม และความเข้าใจทั่วตลอดถึงความ

สัมพันธ์อิงอาศัยกันและกันของสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ทั้งชีวิตของเรา ทั้งสังคม และสิ่งแวดล้อมรอบตัว เมื่อปัญญาารู้แจ้งสอดคล้องกับสังขารแล้ว ก็จะเกิดความหลุดพ้นเป็นอิสระ และเมื่อนั้นสภาวะแห่งความไม่เที่ยง เป็นทุกข์และเป็นไปตามเหตุปัจจัยของสิ่งทั้งหลาย อันเป็นสามัญลักษณ์ของสังขารทั้งปวงในโลกนี้ ก็จะไม่สามารถก่อให้เกิดความเครียด ความกดดัน วุ่นวายใจ และความทุกข์แก่เราได้อีกต่อไป นี่คือการรู้แจ้งถึงสภาวะที่เป็นจริงของสิ่งทั้งหลายทั้งปวง และด้วยการตระหนักรู้ถึงความสัมพันธ์อิงอาศัยกันของสิ่งทั้งหลายทั้งปวง เราก็จะประสานประโยชน์ของทุกฝ่าย คือทั้งบุคคล สังคม และระบบนิเวศ ให้กลมกลืนและเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

เมื่อเรามัวแต่วุ่นวายหาความสุข เราก็ไม่มีเวลาให้แก่ผู้อื่น พร้อมกันนั้นความสุขก็กลายเป็นสิ่งที่เราขาดแคลนอยู่ตลอดเวลา ไม่มีในปัจจุบัน แต่รออยู่ข้างหน้า ต้องคอยตามหาด้วยความหวังว่าจะได้ในอนาคต ดังปรากฏว่าอาการหิวกระหายความสุขนี้แพร่ระบาดไปทั่ว ไม่ว่าจะเป็นในครอบครัวก็ตาม ในโรงเรียนก็ตาม ที่ทำงานก็ตาม ทั่วสังคมไปหมด สภาพจิตใจที่ขาดแคลนความสุขอย่างนี้ เป็นกันอยู่ดาษดื่นปรากฏให้เห็นทั่วไปในสังคมของเราทุกวันนี้

ความสงบเริ่มที่บ้าน เราจะต้องนำความรักและความสุขคืนมาให้แก่ครอบครัว นำความเอื้ออาทรและความสุขที่แบ่งปันได้คืนมาให้แก่โรงเรียน โดยสอนให้คนรู้จักความสุขแบบประสานที่ทุกคนมีส่วนร่วม คนมีความสุขก็จะแผ่ขยายระบายความสุขของตนออกไปแก่คนรอบข้าง และช่วยบรรเทาความขัดแย้งแก่งแย่งชิงดีกัน

จงถามตนเองให้น้อยลงว่า ฉันจะได้อะไร และจงถามตนเองให้มากขึ้นว่า ฉันจะทำอะไรเพื่อผู้อื่นได้บ้าง ในทำนองเดียวกัน พึงมองเห็นคุณประโยชน์ที่ธรรมชาติได้ให้แก่เรา แทนที่จะเรียกร้องเอาจากมันมากยิ่งขึ้นไปอย่างไม่รู้จักหยุดหย่อน พึงเรียนรู้ด้วยใจชื่นชมโดยมีจิตสำนึกมองเห็นคุณค่าที่ธรรมชาติและผู้คนที่อยู่รอบข้างเราได้ช่วยเหลือเกื้อกูล ให้เรามีชีวิตเป็นอยู่ด้วยดีในบัดนี้ ด้วยการฝึกฝนพัฒนาวิธีคิดแบบกตัญญูรู้สำนึกคุณอย่างนี้ ความเอื้ออาทรและความสุขแบบประสานก็จะก่อให้เกิดสันติสุขขึ้น ทั้งที่ใจและในสังคม ความเอื้ออาทรและความสุขเช่นนั้นจะประสานสอดคล้องกับความรู้ความเข้าใจ ที่หยั่งซึ่งลงไปถึงความเป็นเพื่อนร่วมสุขร่วมทุกข์กันของสรรพสัตว์ต่อนักภุมมธรรมชาติ ในขั้นสุดท้ายเราจะบรรลุสันติภาพได้ก็ด้วยปัญญาที่ประกอบด้วยกรุณาดังกล่าวมานี้

ในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ เราสามารถประนีประนอมกันได้ แม้แต่จะก้าวพ้นการประนีประนอมไปสู่ความประสานกลมกลืนกันด้วยอาศัยความรักและไมตรีก็ได้ แต่เราไม่สามารถประนีประนอมกับสังขารหรือความจริงได้ เราจะสัมพันธ์กับความจริงหรือสังขารนั้นได้ก็ด้วยความรู้และปัญญาเท่านั้น เพราะฉะนั้น ในการเกี่ยวข้องกับความจริง จึงควรจะต้องส่งเสริมการสังเกตและเสรีภาพในทางความคิด เราควรพัฒนาให้มีวัฒนธรรม ที่ความรักใคร่ไมตรี และการร่วมมือกันเป็นมาตรฐานแห่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ แต่พร้อมนั้นก็ให้เสรีภาพและการแสวงหาความรู้อย่างไม่ต้องประนีประนอมกัน เป็นมาตรฐานสำหรับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังขาร

ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในยุคสมัยที่ผ่านมา โดยส่วนใหญ่ได้ถูกกำหนดโดยวิทยาศาสตร์ ซึ่งได้รับอิทธิพลจากศาสนาและปรัชญาของตะวันตก ซึ่งทำให้มองมนุษย์แยกต่างหากจากธรรมชาติ วัตถุประสงค์ของวิทยาศาสตร์ก็คือการที่จะพิชิตและครอบครองธรรมชาติ แล้วนำเอาธรรมชาติมาจัดสรร สอนความต้องการในการหาผลประโยชน์ของมนุษย์ ทศนคติแบบที่เป็นปฏิปักษ์ต่อธรรมชาติเช่นนี้ ซึ่งได้ปรับแปรออกเป็นปฏิบัติการในเชิงหาผลประโยชน์แบบเห็นแก่ตัวโดยอาศัยเทคโนโลยี ได้ก่อให้เกิดผลร้ายแก่สภาพแวดล้อมอย่างร้ายแรงดังที่เราประสบอยู่ทุกวันนี้ ถึงเวลาแล้วที่วิทยาศาสตร์จะต้องกลับตัว เปลี่ยนท่าที และนำอารยธรรมให้ก้าวหน้าไปในทิศทางใหม่ มนุษย์จะต้องแสวงหาความรู้ มิใช่เพื่่อมุ่งแต่จะหาผลประโยชน์อย่างเห็นแก่ตัว แต่จะต้องแสวงหาความรู้เพื่อเอามาเป็นประทีปส่อง ช่วยชี้ช่องทางให้เรามองเห็นวิถีที่จะได้ประโยชน์จากธรรมชาติโดยไม่ต้องทำร้ายมัน เทคโนโลยีจะต้องได้รับการกำหนดบทบาทให้ชัดเจนมากขึ้น โดยมุ่งที่จะใช้เป็นเครื่องช่วยให้มนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อมดำรงอยู่ร่วมกันได้อย่างยั่งยืนและประสานกลมกลืน

ความเปลี่ยนแปลงทั้งหมดนี้ต้องเริ่มที่ใจ ใจที่จะทำการเปลี่ยนแปลงนี้ได้สำเร็จ ก็คือจิตใจที่เข้าถึงความสงบ อิสระภาพและความสุขภายใน หากเราหวังจะสถาปนาสันติภาพในโลกนี้ให้สำเร็จ เราจะต้องฝึกฝนพัฒนาตนเองให้สามารถประสบสันติสุขภายในและความสุขที่เป็นอิสระด้วยความหลุดพ้นจากความเฝือทะยานหาสิ่งเสพบำเรอสุข ความเฝือแสวงอำนาจ และบรรดาทฤษฎีที่ก่อให้เกิดความแก่งแย่งและแบ่งแยกทั้งหลาย ภาวะนี้จะสำเร็จได้ก็ต้องมีการฝึกฝนพัฒนาบุคคล ซึ่งก็คือภารกิจของการศึกษา

การริเริ่มให้รางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพของยูเนสโก นับว่าเป็นการเดินทางไปอีกก้าวหนึ่ง ในการสร้างสรรค์สันติภาพ ถือได้ว่าเป็นความเพียรพยายามที่น่าชื่นชม ข้าพเจ้าเข้าใจว่ารางวัลนี้มีใช้ขึ้นเพียงเพื่อเป็นการยอมรับในผลสำเร็จที่บุคคลหรือองค์กรใดก็ตามได้กระทำแล้ว ในการสร้างสรรค์สันติภาพ เพราะเราจะต้องยอมรับความจริงว่า สันติภาพเช่นนั้น ยังหาได้เกิดขึ้นในโลกแต่อย่างใดไม่ แต่รางวัลนี้คงจะเป็นสิ่งกระตุ้นเตือนใจ และส่งเสริมให้เรามาศึกษาพยายามร่วมแรงร่วมใจกัน ในอันที่จะสร้างสันติภาพที่แท้จริงให้สำเร็จ รางวัลนี้เป็นประดุจเสียงร่ำร้องเชิญชวนให้มากระทำการทุกอย่างยิ่งขึ้นไป เพื่อให้ได้มาซึ่งรางวัลที่แท้จริง คือโลกที่มีสันติสุขสำหรับมวลมนุษยชาติ รางวัลที่มอบให้ในวันนี้ จะได้รับจริง ก็ต่อเมื่อโลกมีสันติภาพอย่างจริงแท้ดังได้กล่าวนั้น

พุทธทาสภิกขุ แสดงสัมโมทนียกถา
ในโอกาสวันคล้ายวันเกิดคุณแม่
๒ มกราคม ๒๕๓๖ ณ สวนโมกขพลาราม

สัมมนาพิเศษของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ)

เรื่อง พระนิพพานคือความไม่มีอารมณ์

เนื่องในวันคล้ายวันเกิดของ

ท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์

วันที่ ๒ มกราคม ๒๕๓๖

ณ สวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ธรรมะสูงสุดมีอยู่สองคำ อันที่จริงคือคำเดียวนั้นแหละ คือไม่มีอารมณ์ อย่ามีอารมณ์ อย่ามีอารมณ์แห่งผู้มา อย่ามีอารมณ์แห่งผู้ไป อย่ามีอารมณ์แห่งผู้อยู่ อย่ามีอารมณ์แห่งการจุติ อย่ามีอารมณ์แห่งการบังเกิด หัวคำนี้สำคัญ ไม่มีการมา ไม่มีการไป ไม่มีการอยู่ ไม่มีการจุติ ไม่มีการอุบัติบังเกิด ก็ไม่มีปัญหา นั้นแหละ คือพระนิพพาน ความหมายของพระนิพพาน ไม่มีผู้ทำอะไร ย่อมไม่มีปัญหา เป็นที่สิ้นสุดแห่งความทุกข์ เรียกว่าพระนิพพาน ถ้าพูดอย่างวิทยาศาสตร์คือไม่มีทั้ง Objective ไม่มีทั้ง Subjective นั่นคือพระนิพพาน แต่ภาษาไทยเราที่เป็นภาษาบาลีไม่มีอารมณ์ ไม่มีอารมณ์แห่งการมา ไม่มีอารมณ์แห่งการไป ไม่มีอารมณ์แห่งการอยู่ ไม่มีอารมณ์แห่งการจุติ ไม่มีอารมณ์แห่งการเกิด นี่คือพระนิพพาน คือไม่มีความทุกข์ใดๆ เหลืออยู่ ไม่มีความทุกข์ใดๆ เหลืออยู่ พูดแล้วก็เหลือที่จะฟัง ไม่มา ไม่ไป ไม่อยู่ ไม่จุติ ไม่อุบัติ ไม่มีอารมณ์ ไม่มีอารมณ์อะไร จิตที่ไม่มีอารมณ์อะไร เขาเรียกว่าจิตว่าง ว่างจากอารมณ์ เมื่อไม่มีอารมณ์ก็ไม่มีความหมาย ไม่มีความหมายก็ไม่มีปัญหาอะไร ไม่มีปัญหาอะไรก็ไม่มีความทุกข์อะไร ตื่นขึ้นมาทำให้จิตไม่มีอารมณ์ เรียกว่าไม่มีอารมณ์มา ไม่มีอารมณ์ไป ไม่มีอารมณ์อยู่ ไม่มีอารมณ์จุติ ไม่มีอารมณ์อุบัติใหม่เกิดขึ้น คำของพระพุทธเจ้าตรัสไว้ดังนี้ มิใช่โลกนี้ มิใช่โลกอื่น มิใช่ระหว่างแห่งโลก เป็นอยู่ก็ไม่ใช่ ตายแล้วก็ไม่ใช่ ความหมายเป็นอย่างนี้ คือไม่มีความทุกข์ นั่นก็คือสิ้นสุด สิ้นสุด สิ้นสุด สิ้นสุดแห่งความทุกข์ ไม่มีความทุกข์เหลืออยู่ในใจ เรียกว่าไม่มีอารมณ์ พูดอีกอย่างหนึ่งก็พูดว่า สัมมัตตะ เป็นภาษาบาลีคือ มีความถูกต้อง ถูกต้อง ถูกต้อง ถูกต้อง ก็คำ ก็คำ ก็คำ ที่แท้คำสำคัญๆ ก็มีอยู่สิบคำ ถูกต้อง ถูกต้อง ถูกต้อง ถูกต้อง มีแต่ความถูกต้อง ก็ไม่มีปัญหา ไม่มีปัญหา มันก็ไม่มีความทุกข์ ความถูกต้องสิบคำคือ ถูกต้องทางความคิดเห็น ถูกต้องทางความปรารถนา ถูกต้องทางการพูดจา ถูกต้องทางการทำงาน ถูกต้องทางอาชีพ ถูกต้องทางพยายาม ถูกต้องทางมีสติสัมปชัญญะ ถูกต้องทางความมีสมาธิ ถูกต้องทางญาณะคือความรู้ ถูกต้องทางวิมุตติคือหลุดพ้น

คำที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้มีสิบสามมา ได้ยินได้ฟังกันอยู่บ่อยๆ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปो สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว สัมมาวายาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ สัมมาญาณะ

สัมมาวิมุตติ สิบสัมมานี้เป็นที่รวบรวมแห่งคำสอนทั้งหมดทั้งสิ้น สัมมาสิบสัมมารวมกันหมดเป็น ความถูกต้อง ความถูกต้อง ความถูกต้อง ความถูกต้อง ความถูกต้อง ไม่มีปัญหาใดๆ เหลืออยู่ ไม่มีความทุกข์ใดๆ เหลืออยู่ ทางเศรษฐกิจก็ถูกต้อง ทางการเมืองก็ถูกต้อง ทางการสังคมก็ถูกต้อง ทางการเคลื่อนไหวใดๆ ก็ถูกต้อง ถูกต้อง ถูกต้อง สิ่งสูงสุดกว่าสิ่งใดๆ คือความถูกต้อง สูงสุด สูงสุด ยิ่งกว่าพระเป็นเจ้าทั้งโลกรวมกัน พระเป็นเจ้าล้านๆ ล้านองค์ ก็ไม่มีความถูกต้องได้ พระเป็นเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในสากลโลกไม่มีความถูกต้องได้ ความถูกต้อง เหนือกว่า เหนือกว่า ความถูกต้องเป็นพระพุทธรูป เป็นพระธรรม เป็นพระสงฆ์ มีความถูกต้อง ถูกต้อง ถูกต้อง เมื่อถูกต้องแล้วก็อยู่เหนือความหมายใดๆ เรียกว่าเหนืออารมณ์ใดๆ

คำว่านิพพาน ในความหมายหนึ่งคือความถูกต้อง ในความหมายอื่นๆ คือไม่มีอารมณ์ ไม่มีอารมณ์แห่งการมา แห่งการไป แห่งการอยู่ แห่งการจุติ แห่งการอุบัติบังเกิดใหม่ นี่ไม่มีอารมณ์ สามข้อสั้นๆ ก็ว่า ไม่อยู่ ไม่ตั้งอยู่ คือไม่อยู่ แล้วก็ไม่เป็นไป แล้วก็ไม่มีอารมณ์ ตื่นนอน ขึ้นมาทำจิตให้ไม่มีอารมณ์ได้นี่ประเสริฐสูงสุดที่สุด ตื่นนอนเวลาไหนก็ตาม ไม่มีอารมณ์ได้ ประเสริฐที่สุด จะไม่มีความทุกข์ใดๆ เหลืออยู่ได้ เพราะความไม่มีอารมณ์ ฝึกในข้อนี้ ตื่นนอน ขึ้นมาไม่มีอารมณ์ใดๆ ไม่มีอารมณ์ใดๆ ไม่มีอารมณ์ใดๆ บวกหรือลบไม่มี object หรือ subject ก็ไม่มี คือไม่มีอารมณ์เป็นสิ่งที่ควรพยายามอย่างยิ่ง และเป็นสิ่งที่อยู่ในวิสัยที่พอจะทำได้ การทำจิตไม่ให้มีอารมณ์ใดๆ อยู่ในวิสัยที่พอจะทำได้ ถ้าทำได้เรียกว่าพระนิพพาน พระนิพพาน แปลว่า ไม่มีอารมณ์ ไม่ใช่อารมณ์ ไม่เป็นอารมณ์ ไม่เป็นอารมณ์ ไม่เป็นอารมณ์ ไม่ได้ ไม่เสีย ไม่ถูกกระทำ ไม่มีการกระทำ คือมันไม่มีความหมายใดๆ ในการรู้สึกเจ็บไปเป็นเฉยได้ นั่นคือความถูกต้อง ถูกต้อง ถูกต้อง การไม่มีความทุกข์เลย นั่นคือความถูกต้อง จิตไม่มีความทุกข์เลยนั่นคือความถูกต้อง เป็นพระพุทธรูป เป็นพระธรรม เป็นพระสงฆ์รวมกัน เมื่อจิตไม่มีอารมณ์ใดๆ มีแต่ความถูกต้อง ถูกต้อง ถูกต้อง ถูกต้อง มันก็มีเท่านั้น

ธรรมะที่สูงที่สุดก็มีเพียงเท่านั้น สูงสุดอยู่ที่ไม่มีอารมณ์ใดๆ ไม่มีความหมายแห่งอารมณ์ ใดๆ ไม่รัก ไม่โกรธ ไม่เกลียด ไม่ชัง ไม่ตื่นเต้น ไม่วิตกกังวล ไม่อาลัยอาวรณ์ ไม่อิจฉาริษยา ไม่หวง ไม่หึง จะแยกเป็นก็สืบ ก็ร้อย ก็พันก็ได้ แต่ว่ามันไม่มีอารมณ์เสียแล้ว มีแต่ความไม่ทุกข์ ไม่เป็นทุกข์ ไม่มีความทุกข์ ความทุกข์ไม่มี ที่ตั้งไม่เหลืออยู่ นี่คือที่สิ้นสุดแห่งความทุกข์ อายุมากแล้วก็หัดทำความไม่มีอารมณ์คำเดียว ทำความไม่มีอารมณ์ในที่ทุกแห่ง ทุกเวลา ทุกโอกาส ไม่มีอารมณ์ ไม่มีอารมณ์ มันสูงสุดกันเพียงเท่านั้น ธรรมะสูงสุดกันเพียงไม่มีอารมณ์ ไม่มีอารมณ์เป็นพระนิพพาน ถ้ายังมีอารมณ์นั้น อารมณ์นี้อยู่ ก็เต็มไปด้วยปัญหา เต็มไปด้วยความทุกข์ ท่านพูดไว้มนานาอัศจรรย์ นานาอัศจรรย์ มันไม่ใช่ธาตุดิน มันไม่ใช่ธาตุน้ำ มันไม่ใช่ธาตุไฟ มันไม่ใช่ธาตุลม พระนิพพานมันไม่ใช่ธาตุอะไร ไม่มีความหมายแห่งความเป็นธาตุดิน ไม่มีความหมายแห่งความเป็นธาตุน้ำ ไม่มีความหมายแห่งความเป็นธาตุไฟ ไม่มีความหมายแห่งความเป็นธาตุลม ไม่ใช่อากาศ ไม่มีที่สิ้นสุด ไม่ใช่วิญญาณอันไม่มีที่สิ้นสุด ไม่ใช่ความไม่มีอะไรอันไม่มีที่สิ้นสุด รู้สึกตัวก็ไม่ใช่ ไม่รู้สึกตัวก็ไม่ใช่ กระทั่งรู้สึกตัวก็ไม่ใช่ ไม่รู้สึกตัวก็ไม่ใช่ นั่นเป็นการสิ้นสุดแห่งอารมณ์ มิใช่โลกนี้ มิใช่โลกอื่น มิใช่ระหว่างแห่งโลกทั้งสอง มิใช่การมา มิใช่การไป

มิใช่การหยุด มิใช่การจุด มิใช่การอุบัติ และก็มิได้ตั้งอยู่ และก็มิได้เป็นไป แล้วก็มิใช่อารมณ์ นี่คำสรุปท้ายสามคำของพระนิพพานให้มันเหลือคำเดียว ไม่มีอารมณ์ ไม่มีอารมณ์ ไม่มีอารมณ์ จะรู้สึกว่าจะไร ว่าอย่างไร ว่าเท่าใด ว่าเมื่อไร ว่าเป็นอะไร คือไม่มีอารมณ์ก็หมดกัน หมดเกลี้ยงหมดไม่มีเหลือ หมดความทุกข์ไม่มีเหลือ เป็นพระนิพพาน หมดความทุกข์ไม่มีเหลือ เป็นที่พึ่งสูงสุด สูงสุดกว่าสิ่งใด คือไม่มีความทุกข์ เป็นที่พึ่งสูงสุดกว่าสิ่งใด ก็หมายถึงพระนิพพาน แต่ข้อฟังแล้วมันน่ากลัว มันรู้สึกว่ายากเหลือวิสัย ที่จริงท่านทรงมุ่งหมายเพียงว่าไม่มีอารมณ์ ใครที่โหน เมื่อไร เท่าใด อย่างไร ไม่มีอารมณ์ อาตมาสรุปความสั้นๆ ที่สุด นี่คือ ความถูกต้องสูงสุดกว่าสิ่งใด คือ ความถูกต้อง ถูกต้อง ถูกต้อง ขอให้มีความถูกต้อง มีความถูกต้อง ไม่มีปัญหาใดๆ เหลืออยู่ นี่คือพระนิพพาน นี่มันสูงสุดเพียงแค่พระนิพพาน ไม่มีปัญหาใดๆ เหลืออยู่

ขอให้ลองฝึก ลองฝึกเถอะ มันไม่ยาก มันไม่เหลือวิสัย มันไม่เกินไปหรอก ดิ้นขึ้นมาทำจิตไม่ให้มีอารมณ์ใดๆ จิตไม่มีอารมณ์ใดๆ แก่ใคร ที่ไหน เมื่อไร เท่าไร อย่างไร ไม่มีอารมณ์ อนารัมมณัง แปลว่าไม่มีอารมณ์ รวมทั้งมิใช่อารมณ์ รวมทั้งไม่ใช่อารมณ์ ไม่มีอารมณ์ ไม่เป็นอารมณ์ มิใช่อารมณ์ คำสูงสุดเป็นคำเดียวคือไม่มีอารมณ์ เป็นพระนิพพานทั้งหมด เป็นความดับทุกข์สิ้นเชิงทั้งหมด เรื่องมันมีเท่านี้ เมื่อไม่มีความทุกข์โดยประการใด เมื่อใด ที่ไหน เมื่อใด ก็ใช้ได้ มันไม่มีความทุกข์ ขอให้ทำจิตให้เป็นดังนี้ จิตไม่มีอารมณ์เป็น subject มีตัวตนก็ไม่ใช่ มี object ก็ไม่ใช่ ไม่มีทั้ง object และไม่มี subject ไม่มีทั้งการกระทำ ไม่มีผู้กระทำ และไม่มีผู้ถูกกระทำ คือไม่มีอารมณ์ ก็ไม่มีความทุกข์เหลือ ฟังดูก็คล้ายๆ ยากเหลือวิสัย แต่ว่าทำไปๆ ก็ค่อยๆ รู้จัก ค่อยๆ รู้จัก ความไม่มีอารมณ์ หรือไม่เป็นอารมณ์ หรือมิใช่อารมณ์ เราสอนธรรมะสูงสุดอย่างนี้ แม้แต่สอนพวกฝรั่งก็เหมือนกัน คือเรื่องความไม่มีอารมณ์เป็นคำสูงสุดของพระพุทธเจ้า อปปติฏฐัง ไม่ได้ตั้งอยู่ อปวัตตัง มิได้เป็นไป อนารัมมณัง ไม่มีอารมณ์ สามคำนี้พอ คือไม่ใช่ตั้งอยู่ที่นั่นและไม่ใช่เป็นไปที่ไหน และก็ไม่มีอารมณ์ใดๆ ว่าอะไร ว่าอย่างไร ว่าที่ไหน ว่าเมื่อไร ว่าเท่าไร ไม่มีอารมณ์ มันหมดเท่านั้น ความทุกข์สิ้นสุดไป ไม่มีความทุกข์เหลือ คืออย่างนี้

ลองพยายามดู ดิ้นขึ้นมาพยายามอย่าให้มีอารมณ์ ถ้ารู้สึกตัวขึ้นมา อย่าให้มีอารมณ์ อย่าให้มีอารมณ์ อย่าให้มีอารมณ์ สิ่งสูงสุด สูงสุด ของพระพุทธเจ้ามีเท่านั้น คือพระนิพพาน ไม่มีอารมณ์ ดูเหมือนยาก ยาก ยาก แต่จะค่อยๆ ทำได้ขึ้นมาเอง ค่อยๆ ทำได้โดยอัตโนมัติ โดยตนเอง ดิ้นขึ้นมาไม่มีอารมณ์ ไม่มีอารมณ์ อารมณ์มันกับบอกได้หลายๆ อย่าง อารมณ์หยาบๆ อารมณ์ตื้นๆ คือความรัก ความโกรธ ความเกลียด ความกลัว ความตื่นเต้น ความวิตกกังวล ความอาลัยอาวรณ์ ความอิจฉาริษยา ความหวง ความหึง คืออารมณ์หยาบๆ ต่ำๆ อยู่อย่างไม่มีอารมณ์ใดๆ ไม่มีความหมายใดๆ ไม่มีการกระทำ ไม่มีผู้กระทำ ไม่มีผู้ถูกกระทำ ถ้าไม่มีอารมณ์ ได้ก็หมดปัญหา สิ้นสุดแห่งปัญหา ไม่มีทางเกิดแห่งปัญหา ถ้ามีอารมณ์ก็มีปัญหาอยู่เรื่อย มันจะมีคำถามอยู่เรื่อยไป ถ้ามันมีอารมณ์ มีคำถามแบบ question ก็มีคำถามแบบ problem ก็จะมีอยู่เรื่อย จะต้องไม่มีทั้ง question ไม่มีทั้ง problem สันติภาพสูงสุดคือความถูกต้อง สูงสุดแค่พระนิพพาน คือไม่มีอารมณ์

สารบัญ

อนุโมทนา	๓
Peace Through Freedom and Happiness	๗
สันติภาพเกิดจากอิสรภาพและความสุข	๑๓
พระนิพพานคือความไม่มีอารมณ์	๑๙
รำลึกถึงความหลัง	๔๐
จดหมายฉบับวันที่ ๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๗๕	๔๘
ชีวิตของดิฉันในยามสงครามและสันติภาพ	๖๕
ประกาศสันติภาพ	๖๙
เล่าให้ลูกหลานฟัง	๗๖
ครั้งหนึ่งในบัลลังก์ ๒๔	๘๕
จดหมายฉบับวันที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๑	๙๘

ภาพชีวิตคุณแม่

ลำดับภาพ
โดย
ลูก ๆ

พุทธวัจนะ

พรหมมาติ มาตาปิตโร ปุพฺพาวจริยาติ วุจฺจเร
อาหุเนยฺยา ปุตุตฺตา ปชาย อนุกมฺปกา

ปิตมาตมด้วย	อุปการะ บุตรแล
ควรที่บุตรจักบู	ชิตล้น
ท่านเรียก“บุรพจารย์”	แห่งบุตร
เพราะฝึกสอนตั้งต้น	แต่ปฐม
อนึ่ง ท่านประกอบด้วย	พรหมวิหาร
ในบุตรประดุจพรหม	ประพฤติไซ้
บัณฑิตจึงขนาน	นามว่า“พรหม”นา
เพราะจิตท่านตั้งไว้	ตั้งพรหม

ถ่ายทอดโดย
พระยาอุปกิตศิลปสาร (นิ่ม กาญจนะชีวะ)

ภาพชีวิตของคุณแม่

เป็นภาพชีวิตของผู้หญิงไทยคนหนึ่ง

ที่เป็นลูก เป็นภรรยา และเป็นแม่

ซึ่งมีทั้งความสุขและความทุกข์

ทั้งความราบรื่นและความผันผวน

เป็นชีวิตที่แยกไม่ออกจากความผันแปรของสังคมไทย

ในช่วง ๘๔ ปีที่ผ่านมา.....

คุณแม่เกิดเมื่อวันอังคารที่ ๒ มกราคม พ.ศ.๒๔๕๕ ณ จังหวัดสมุทรปราการ เป็นบุตรคนที่ ๕ ของมหาอำมาตย์ตรี พระยาชัยวิชิตวิศิษฎ์ธรรมธาดา (ขำ ณ ป้อมเพชร์) ขณะเมื่อมีบรรดาศักดิ์เป็นพระสมุทรบริรักษ์ กับคุณหญิงเพ็ง ชัยวิชิตฯ (สกุลเดิม สุวรรณสร).....

คุณตา - คุณยาย

พ.ศ. ๒๔๖๐

พี่ ๆ น้อง ๆ ของคุณแม่

๑. นางพิศ อติศักดิ์อภิรัตน์ (พิศ บุนนาค)	๖. นางอัมพา สุวรรณสร
๒. หลวงวิชิตอัคนินภา (ขาว ณ ป้อมเพชร์)	๗. นางเพียงแข สุนทร-วิจารณ์
๓. นายเข้ม ณ ป้อมเพชร์ (เอียด)	๘. นางสาวนวลจันทร์ ณ ป้อมเพชร์ (นิด)
๔. นางศรีราชบุรุษ (สารี-เล็ก ปุณศรี)	๙. นางอุษา สุนทรวิภาต (เพิ่ม)
๕. ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์	๑๐. นายอานนท์ ณ ป้อมเพชร์ (จอฟฟร์)
๑๑. นายชาญชัย ณ ป้อมเพชร์ (หนู)	

 ๑. ๑๖๖๖
 พระบรมราชชนนีพันปีหลวง
 พระราชทานนามคุณแม่ว่า "พูนศุข"
 ขอตั้งนามพระธิดาคนโตว่า
 พระธิดาพูนศุข (ทำ) ขึ้น
 เกิดด้วยพระบารมีแห่งพระมหากษัตริย์
 พระราชทานนามว่า "พูนศุข"
 ๑๖๖๖ ๑๖๖๖ ๑๖๖๖ ๑๖๖๖ ๑๖๖๖
 ๑๖๖๖ ๑๖๖๖ ๑๖๖๖ ๑๖๖๖ ๑๖๖๖

๑๖๖๖ ๑๖๖๖ ๑๖๖๖ ๑๖๖๖ ๑๖๖๖
 ๑๖๖๖ ๑๖๖๖ ๑๖๖๖ ๑๖๖๖ ๑๖๖๖
 ๑๖๖๖ ๑๖๖๖ ๑๖๖๖ ๑๖๖๖ ๑๖๖๖
 ๑๖๖๖ ๑๖๖๖ ๑๖๖๖ ๑๖๖๖ ๑๖๖๖
 ๑๖๖๖ ๑๖๖๖ ๑๖๖๖ ๑๖๖๖ ๑๖๖๖
 ๑๖๖๖ ๑๖๖๖ ๑๖๖๖ ๑๖๖๖ ๑๖๖๖
 ๑๖๖๖ ๑๖๖๖ ๑๖๖๖ ๑๖๖๖ ๑๖๖๖
 ๑๖๖๖ ๑๖๖๖ ๑๖๖๖ ๑๖๖๖ ๑๖๖๖

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ
 พระบรมราชชนนีพันปีหลวง
 พระราชทานนามคุณแม่ว่า "พูนศุข"

พูนศุข
 พระธิดาพูนศุข

คุณแม่อายุ ๓ ขวบ

คุณแม่กับน้าพา ป้าเล็ก

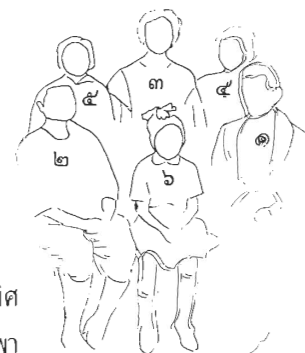

คุณแม่กับคุณยาย
คุณแม่อายุ ๖ ขวบ

วัยเด็ก คุณแม่เติบโตในครอบครัวใหญ่ที่อบอุ่น คุณตาคุณยายสอนให้ลูกๆ ประพฤติตาม
คำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คุณแม่จึงยึดการรักษาศีล ละเว้นอบายมุข เมตตา
เพื่อแม่เพื่อนมนุษย์ และกตัญญูทวดที่ต่อผู้มีพระคุณ ปฏิบัติอย่างเสมอต้นเสมอปลาย.....

ภาพฝีพระหัตถ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖
งานฤดูหนาวพระราชวังสราญรมย์ พ.ศ. ๒๔๖๖

๑. คุณตา ๒. คุณยาย ๓. ป้าพิศ
๔. ป้าเล็ก ๕. คุณแม่ ๖. น้ำพา

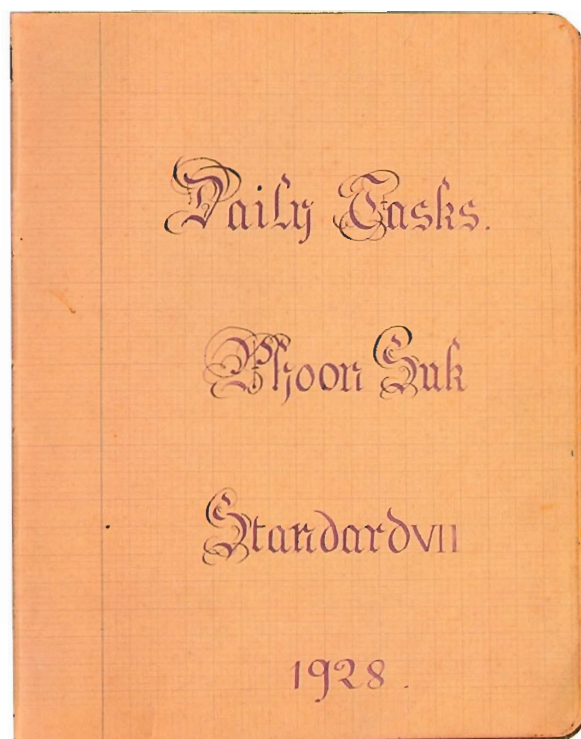
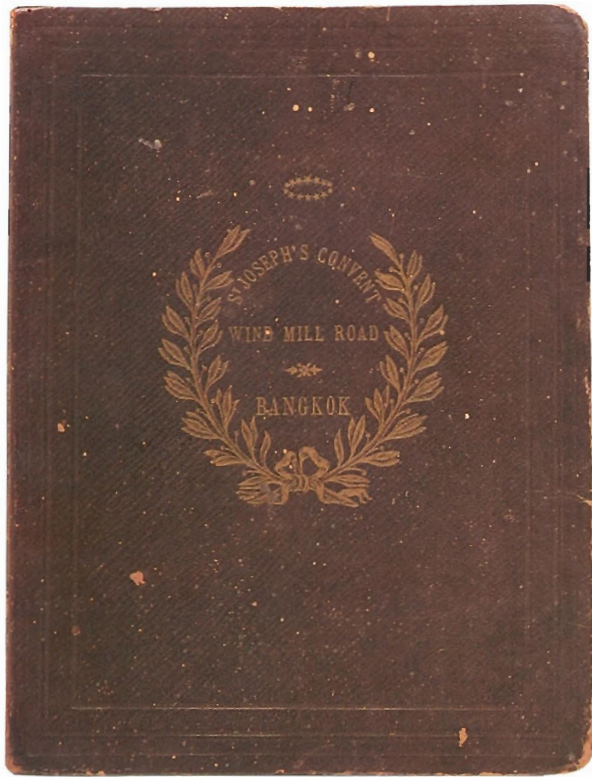
วัยรุ่น ด้วยการติดตามรับใช้คุณตาคุณยายอย่างใกล้ชิด คุณแม่มีโอกาสดูเข้าไปในเจ้านาย และพบปะข้าราชการผู้ใหญ่ จึงรับรู้เกร็ดประวัติศาสตร์หลายแผ่นดิน.....

คุณแม่อายุ ๑๓ ปี

คุณแม่อายุ ๑๖ ปี

คุณแม่เข้าเรียนหนังสือที่โรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนเวนต์ตั้งแต่ชั้นประถม ๑ ถึงมัธยม ๘
ณ โรงเรียนแห่งนี้คุณแม่ได้ความรู้พื้นฐาน ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส สังคม
ดนตรี ฯลฯ ๑๐ ปีในโรงเรียนแห่งนี้ ก่อเกิดมิตรภาพอันบริสุทธิ์ คุณแม่มีเพื่อนรักหลายคน
ที่มิตรภาพยืนยงต่อมาเป็นเวลากว่า ๘๐ ปี จวบจนปัจจุบัน.....

20/
20.

GH L EF

Similarly

GH L CD

B¹

French.

Dictée

Il a perdu tout espoir. Je n'ai
nul regret. Je ne m'attendais
pas à une telle réponse. Telles
sont les nouvelles qu'on me
rapportées. Y a-t-il quelqu'un
chez vous ? Personne. Je n'ai rien
contre personne. Plusieurs élèves
ont quitté la classe. Nous n'avons
rien perdu. J'aime ces noix ;
donnez-m'en quelques-unes.

o m.

Translation.

French	to	English
Il a perdu tout	He has lost all	
espoir.	hope.	
Je n'ai nul	I have no	regret.
regret.		

Je ne m'attendais pas
à une telle réponse.

Telles sont les nou-
velles qu'on m'a ra-
portées.

Y-a-t-il quelqu'un
chez-vous? Personne.

Je n'ai rencontré per-
sonne.

Plusieurs élèves ont
quitté la classe.

Nous n'avons rien
perdu.

J'aime ces noix;
donnez-m'en quelques-
unes.

I did not expect
such an answer.

Such are the
news that had
been report to me.

Is there any one
at your house?

Nobody.

I have met
nobody.

Several pupils have
~~leave~~ the class.

~~We~~ have lost
nothing.

I like these nuts
give me some.

Letter.

Answer to the advertisement given below

∴ Young man or woman stenographer and typewriter wanted willing to do general office work with chance for advancement. Apply in own handwriting giving details and salary expected to R. J. L. 43 Marlow Street.

1011 Silom Road
Bangkok, Siam

May 1, 1928

Dear Sir,

I beg to address you on the subject of your advertisement which appeared in the Bangkok Daily Mail on the 29th inst. to do an office work. I was educated at St. Joseph's Convent and have a knowledge both in

stenography and typewriting. If
required, a reference for the good
conduct and diligence will be
shown. My age is 17 and the
salary I should look for would
be £es. 120 a month.
Hoping you will attain my
application

19/20

I remain

Yours faithfully
Shoon Suk Na Ombekar

French.

Dictée

Il porte son chapeau sous le
bras. Lesquels des métaux sont
les plus lourds. L'or est le
plomb. L'homme gouverne les
animaux par la bonté. Les
vieillards aiment les enfants. Le

stenography and typewriting. If
required, a reference for the good
conduct and diligence will be
shown. My age is 17 and the
salary I should look for would
be £cs. 120 a month.

Hoping you will attain my
application

I remain

Yours faithfully,
Phoon Suk Na Pambajan

French.

Dictée

Il porte son chapeau sous le
bras. Lesquels des métaux sont
les plus lourds. L'or est le
plomb. L'homme gouverne les
animaux par la bonté. Les
vieillards aiment les enfants. Le

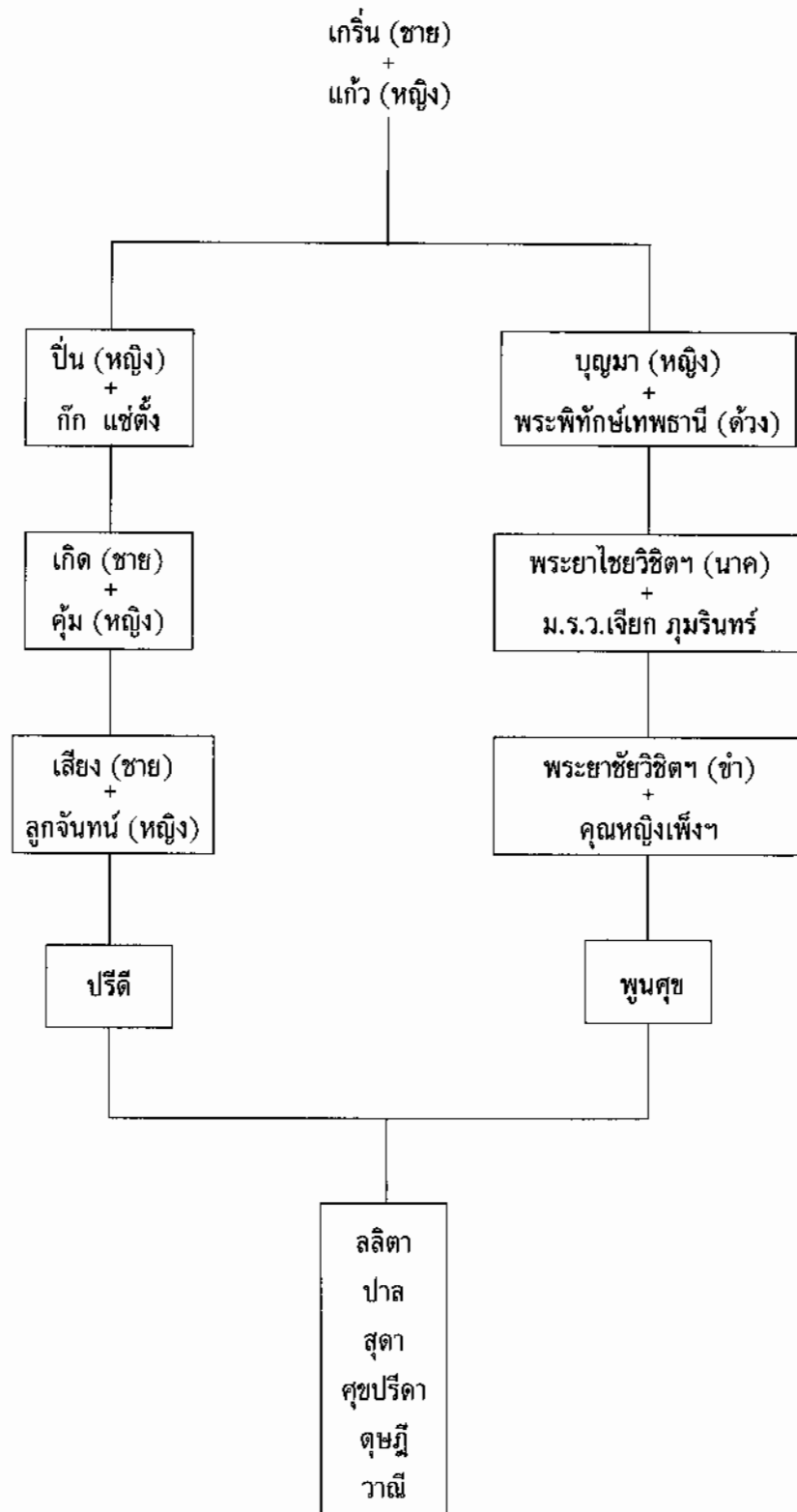
วันที่ ๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๖๑ คุณแม่แต่งงานกับคุณพ่อ นายปรีดี พนมยงค์ นับแต่นั้นมาคุณแม่เป็นคู่ชีวิตร่วมสุขร่วมทุกข์เคียงข้างคุณพ่อตลอดเวลาว่า ๕๔ ปี คุณแม่ได้บันทึกการร่วมชีวิตกับคุณพ่อ มีความตอนหนึ่งว่า

“เราได้อยู่ด้วยความเข้าใจและเห็นใจซึ่งกันและกัน แม้ว่าเหตุการณ์บ้านเมืองทำให้เราต้องแยกกันอยู่บางขณะ แต่ในที่สุด เราก็คงได้มาอยู่ร่วมกันในบ้านปลายของชีวิต จนเธอได้จากไปตามกฎธรรมชาติ เธอเป็นคู่ชีวิตและมิตรที่ซื่อสัตย์ไม่ว่าเราจะอยู่ใกล้หรือไกลกัน เธอเป็นผู้ถ่ายทอดวิชาความรู้ให้โดยไม่หยุดยั้ง เป็นตัวอย่างในความเป็นอยู่แบบสมถะ เรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อบำเพ็ญชีวิตด้วยความซื่อสัตย์สุจริต รับผิดชอบต่อชาติด้วยความเสียสละและมีความกตัญญูต่อผู้มีคุณ ถึงคราวมีเคราะห์กรรมก็ไม่หวั่นไหว ได้อาศัยหลักธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งโดยยึดถือพุทธภาษิต “ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจาริ” คือ “ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม” (จาก คำปรารภในหนังสือ “กาลเวลารำลึกแห่งความทรงจำ”)

วันเริ่มชีวิตคู่ของคุณพ่อ คุณแม่
๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๑

สายสัมพันธ์คุณพ่อของคุณแม่

คุณแม่อายุ ๑๘ ปี

๒ พฤษภาคม ๒๕๓๖ เป็นวันที่นายปรีดี พนมยงค์ ได้ละโลกอันสับสนวุ่นวายไปสู่ที่ที่มีความสงบครบ ๑๐ ปี ถึงแม้กาลเวลาจะล่วงเลยมานานแล้ว แต่เนื่องจากเราได้ร่วมชีวิตกันมาเป็นเวลากว่า ๕๕ ปี จึงอดที่จะระลึกถึงความหลัง ซึ่งเป็นเรื่องส่วนตัวเฉพาะครอบครัวไม่ได้ และเป็นชีวิตเสียหนึ่งของนายปรีดี ที่ไม่ค่อยมีใครทราบ

เมื่อเราแต่งงานในปีพุทธศักราช ๒๔๗๑ นั้น นายปรีดีอายุ ๒๘ ปี รับราชการเป็นผู้ช่วยเลขานุการกรมร่างกฎหมาย (ปัจจุบันคือคณะกรรมการกฤษฎีกา) และเป็นครูสอนที่โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๓๒๐.- บาท และค่าสอนอีกสัปดาห์ละ ๒ ชั่วโมง ๆ ละ ๑๐.- บาท แต่งงานแล้วเราพำนักอยู่ที่เรือนหอซึ่งบิดาข้าพเจ้าปลูกให้ในบริเวณบ้านป้อมเพชร ถนนสีลม อาหารการกินเราขึ้นไปรับประทานพร้อมกับคุณพ่อคุณแม่บนตึกใหญ่ เมื่อนายปรีดีรับเงินเดือนมาได้มอบให้ข้าพเจ้าทั้งหมดโดยไม่หักไว้ใช้ส่วนตัวเลย เนื่องจากนายปรีดีมีรายได้พิเศษจากค่าสอนและจากโรงพิมพ์ส่วนตัวซึ่งออกหนังสือนิติสาส์นเป็นรายเดือน ส่วนเงินเดือนทั้งหมดที่มอบให้ข้าพเจ้าในฐานะแม่บ้าน ได้ใช้จ่ายเป็นค่าเงินเดือนคนรับใช้และค่าสิ่งของเบ็ดเตล็ดประจำบ้าน เมื่อมีบุตรก็มีรายจ่ายเพิ่มขึ้นตามความจำเป็น เช่นค่าจ้างคนเลี้ยงลูกและอาหาร (นม) ฯลฯ สำหรับเด็ก

ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ นายปรีดีได้รับเงินเดือน ๓๖๐.- บาท การสอนก็เพิ่มขึ้นเป็นสัปดาห์ละ ๔ ชั่วโมง นอกจากนี้ยังมีรายได้จากการจำหน่ายหนังสือ ประชุมกฎหมายไทย ฝากธนาคารไว้เพื่อใช้ส่วนตัว เช่นสั่งซื้อหนังสือตำราจากต่างประเทศ ต่อมา นายปรีดีได้ออนเงินจำนวน ๑๕,๐๐๐.- บาทจากบัญชีส่วนตัวมาใส่บัญชีข้าพเจ้า (ตามจดหมายที่ถึงข้าพเจ้าลงวันที่ ๓ กรกฎาคม ๒๔๗๕) ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองนายปรีดีมีภาระหน้าที่บริหารราชการแผ่นดิน เริ่มตั้งแต่เป็นเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎรคนแรก กรรมการคณะราษฎรและรัฐมนตรีลอย พ้นจากเป็นข้าราชการประจำและครูสอนกฎหมาย แต่จะรับเงินเดือนเท่าใดข้าพเจ้าจำไม่ได้

ในวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๗๖ ได้มีพระราชกฤษฎีกาปิดสภาผู้แทนและงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา

จากเหตุการณ์นี้รัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดา ได้ส่งนายปรีดีให้ไปดูการเศรษฐกิจในต่างประเทศ โดยรัฐบาลจ่ายเงินค่าใช้จ่ายให้ปีละ ๑,๐๐๐ ปอนด์ ครั้น พ.อ.พระยาพหลพล พยุหเสนาพร้อมด้วยทหารบก ทหารเรือ และพลเรือน ยึดอำนาจเมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๖ เพื่อเปิดสภาผู้แทนฯ และให้มีการเลือกตั้งผู้แทนราษฎร นายปรีดีจึงกลับสู่บ้านเกิดเมืองนอนในปลายเดือนกันยายนปีเดียวกันนั้น รัฐบาลได้บรรจุให้รับเงินเดือนตำแหน่งศาสตราจารย์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รับเงินเดือนๆ ละ ๕๐๐.- บาท ต่อมาในปลายปี ๒๔๗๖ (นับปีอย่างเก่า) โปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย รับเงินเดือนๆ ละ ๑,๕๐๐.- บาท นายปรีดีได้มอบเงินเดือนทั้งหมดให้ข้าพเจ้าเช่นเดียวกับเมื่อก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อต้องการสิ่งใดก็ให้ข้าพเจ้าจัดหาให้ บางเดือนเมื่อรับแล้วลืมทิ้งไว้ที่โต๊ะทำงาน จนเจ้าหน้าที่ต้องนำมาให้ที่บ้าน ต่อมาจึงสั่งให้เลขานุการนำมามอบข้าพเจ้าโดยตรง และปฏิบัติเช่นนี้ตลอดเวลาที่นายปรีดีดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศและกระทรวงการคลัง นอกจากนี้ยังมีเบี้ยประชุมที่เป็นกรรมการสภาผู้แทนฯ ซึ่งนายปรีดีมอบให้คุณป้าพ พญ-หลง ที่ทำงานอยู่ที่สภาฯ เป็นผู้รักษาไว้เพื่อใช้ในกรณีจำเป็น เมื่อรับตำแหน่งผู้ประสานการมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองก็มีเงินประจำตำแหน่ง ซึ่งไม่เคยเบิกมาใช้แต่จัดให้เป็นเงินสวัสดิการของมหาวิทยาลัยเพื่อช่วยเหลือนักศึกษาที่ขาดแคลน ฯลฯ

ในเดือนธันวาคม ๒๔๘๔ กองทัพอากาศไทย นายปรีดีจึงพ้นจากตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง และสภาผู้แทนราษฎรได้ลงมติให้เป็นหนึ่งในคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ได้รับเงินเดือนเท่าเดิม และเมื่อเป็นผู้สำเร็จฯ คนเดียว (Sole Regent) ได้เพิ่มอีก ๑๐๐.- บาท กับมีเงินค่ารับรองจำนวนหนึ่งซึ่งมอบให้เลขานุการรักษาไว้เพื่อใช้สอยเบ็ดเตล็ด

เมื่อพ้นตำแหน่งผู้สำเร็จฯ แล้วได้รับบำนาญเดือนละ ๖๐๐.- บาท (บำนาญสูงสุดในขณะนั้น) และมีรายได้ส่วนตัวจากค่าเช่าบ้านถนนสีลม นอกจากนี้ธนาคารเอเซียได้สมนาคุณเดือนละ ๑,๐๐๐.- บาท ในฐานะที่เป็นผู้ก่อตั้งและได้ให้คำแนะนำในการดำเนินการที่ทำให้ธนาคารมีผลกำไรหลังสงคราม โดยที่นายปรีดีหรือครอบครัวไม่มีหุ้นในธนาคารแห่งนี้

คุณฉลบทสยัย พลากร มิตรสนิของครอบครัวเราเป็นผู้ที่ทราบและประสบเรื่องเหล่านี้ด้วยตนเอง ได้เขียนในบทความที่ตีพิมพ์ในหนังสือ “วันปรีดี ๓๕” ตอนหนึ่งว่า “ท่านปรีดีไม่เคยสนใจในทรัพย์สินเงินทองเลย ท่านรำคาญคนที่พูดเรื่องมรดก ท่านไม่เคยใช้เงิน ไม่เคยแตะต้องเงิน.....” และอีกตอนหนึ่งในเรื่องเดียวกันว่า “ท่านไม่เคยแตะต้องเงินเดือนของท่าน ไม่สนใจว่าจะเป็นเท่าไร...”

เมื่อเกิดรัฐประหาร ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ นายปรีดีจำต้องลี้ภัยไปต่างประเทศไม่มีเงินติดตัวเลย ต้องยืมจากกัปตันเรือน้ำมันที่โดยสารไปสิงคโปร์ เมื่อถึงสิงคโปร์แล้วจึงได้โทรเลขยืมเงินจากคุณดิเรก ชัยนาม ซึ่งขณะนั้นเป็นเอกอัครราชทูตไทยประจำประเทศอังกฤษ ในระหว่างที่นายปรีดีระหกระเหิน

ข้าพเจ้าได้ทำ Letter of Credit ให้ไว้ใช้จ่ายจำนวนหนึ่ง

นายปรีดีไม่เคยให้ของขวัญมีค่าข้าพเจ้าเช่นสามี่หลายท่านกระทำกัน แต่ภายหลังวายุชนม์ ข้าพเจ้าค้นเอกสารได้พบพินัยกรรมที่นายปรีดีเขียนด้วยลายมือตนเอง ลงวันที่ ๒ มกราคม ๒๕๐๙ ซึ่งเป็นวันคล้ายวันเกิดข้าพเจ้า จึงทำให้ข้าพเจ้าได้รับบำเหน็จตกทอดนายปรีดีเป็นเงิน ๑๒๓,๙๖๐.- บาท ขณะมีชีวิตอยู่ นายปรีดีได้รับบำนาญเดือนละ ๔,๑๓๒.- บาท ดังนั้นข้าพเจ้าจึงได้รับบำเหน็จตกทอด ๓๐ เท่าของบำนาญ

เมื่อข้าพเจ้ารำลึกถึงความหลังคราใด ก็รู้สึกซาบซึ้งที่นายปรีดีได้เสียสละและไม่เห็นแก่ตัวให้ความไว้วางใจข้าพเจ้าอย่างเต็มที่ และอดภูมิใจไม่ได้ว่าเป็นภริยานักการเมืองที่มุ่งบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรโดยมิเคยฉ้อราษฎ์บังหลวงหรือกอบโกยประโยชน์เพื่อตัวเองและครอบครัวเลย

ภักดิ์, พนมยงค์

บทความเรื่อง “รำลึกถึงความหลัง” จากหนังสือ “วันปรีดี พนมยงค์”

๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๖

คุณตาคุณยายกับลูกๆ หลานๆ
 ภาพนี้ถ่ายที่บ้านป้อมเพชร ถนนสีลม พ.ศ. ๒๕๓๔

๑. คุณตา	๒. คุณยาย	๓. ป้าพิศ	๔. คุณยาย
๕. ลุงเอียด	๖. ป้าเล็ก	๗. คุณแม่	๘. คุณพ่อ
๙. น้ำพา	๑๐. น้ำแข	๑๑. น้านิด	๑๒. น้ำเพิ่ม
๑๓. นางออฟร์	๑๔. น้ำหนู	๑๕. ลลิตา	

คุณตาคุณยายกับลูกๆ หลานๆ
ถ่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๐

๑. คุณตา	๒. คุณยาย	๓. ป้าพิศ
๔. ลุงเอียด	๕. ป้าเล็ก	๖. คุณแม่
๗. คุณพ่อ	๘. น้าพา	๙. น้าแซ
๑๐. น้าเพิ่ม	๑๑. น้าจอฟฟร์	๑๒. น้าหนู
๑๓. ปาล	๑๔. แป้ว	๑๕. ศุขปริดา

เมษายน ๒๔๗๕ หัวหิน
คุณพ่ออุ้มลลิตา คุณแม่อุ้มปาล

คุณแม่ไปเที่ยวปากน้ำ
พ.ศ. ๒๔๗๕

ที่บ้านป้อมเพชร
พ.ศ. ๒๔๗๕

๑. จะต้องรักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่น เอกราชในทางการเมือง ในทางศาล ในทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ของประเทศไว้ให้มั่นคง
๒. จะต้องรักษาความปลอดภัยในประเทศ ให้การประทุษร้ายต่อกันลดน้อยลงให้มาก
๓. จะต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะหางาน ให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก
๔. จะต้องให้ราษฎรมีสิทธิเสมอภาคกัน
๕. จะต้องให้ราษฎรได้มีเสรีภาพ มีความเป็นอิสระ เมื่อเสรีภาพไม่ขัดต่อหลัก ๔ ประการดังกล่าวข้างต้น
๖. จะต้องให้การศึกษาย่างเต็มที่แก่ราษฎร

“หลัก ๖ ประการ” ในคำประกาศของคณะราษฎร

๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕

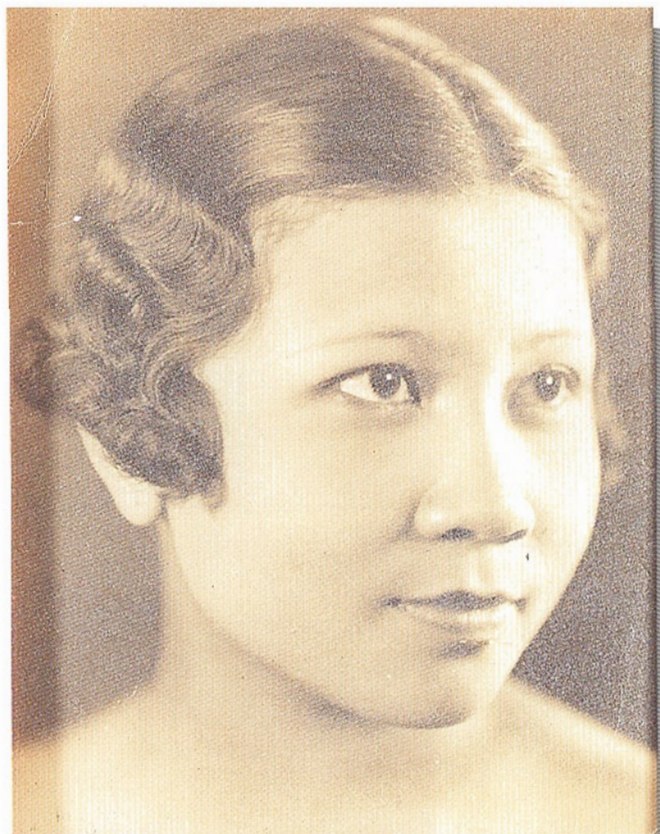
42

[illegible]

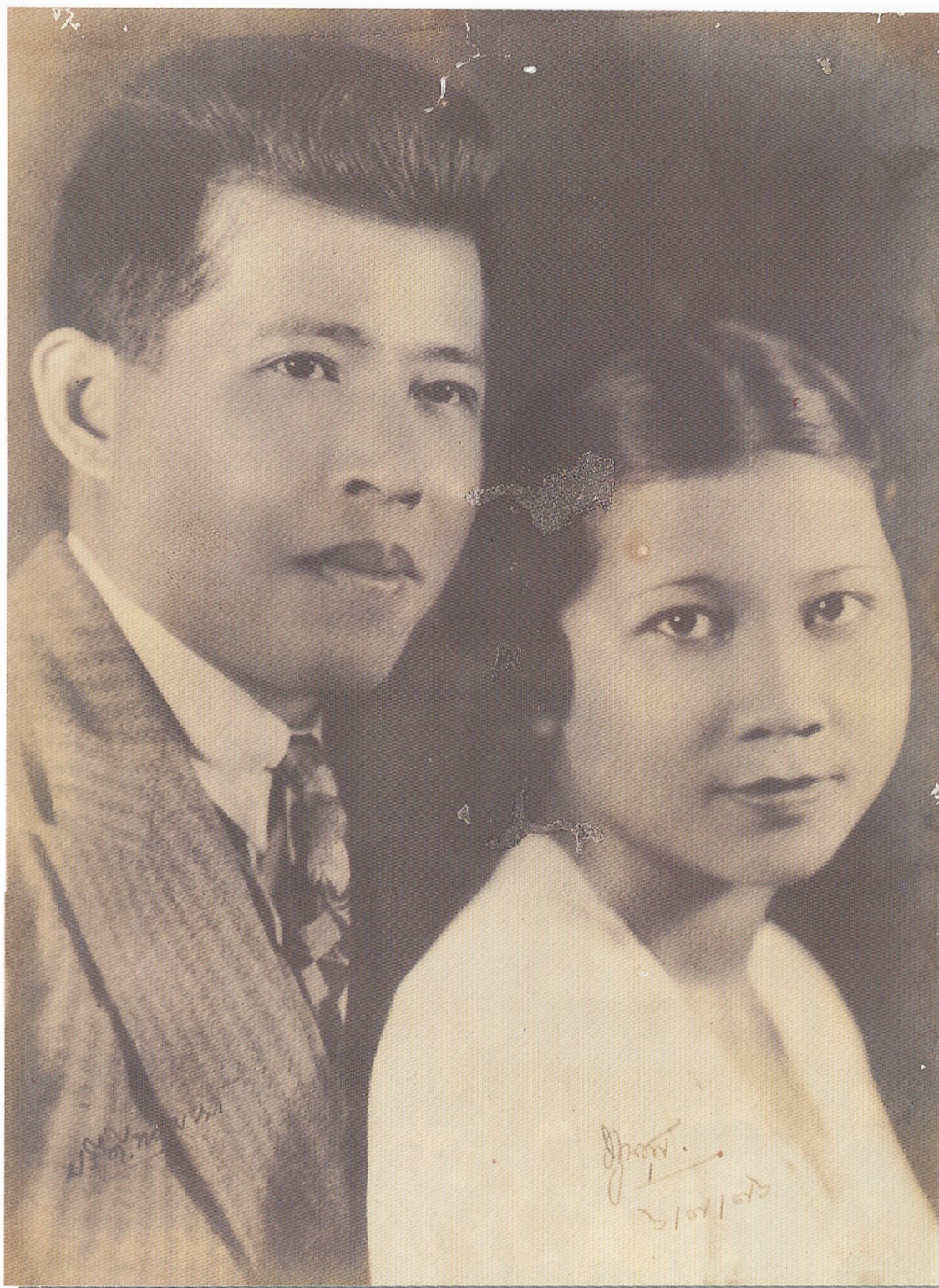
การเสนอ “เค้าโครงการเศรษฐกิจ” ของคุณพ่อถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ เมื่อวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๗๖ ได้มีการยุบสภาและงดใช้รัฐธรรมนูญ คุณพ่อถูกเนรเทศไปฝรั่งเศส คุณแม่ติดตามไปด้วย.....

ในเรือ HAKUSAN MARU
ระหว่างเดินทางไปฝรั่งเศส
เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๖

ปารีส
พ.ศ. ๒๔๗๖

ปารีส พ.ศ. ๒๔๗๖

ในโลกนี้ยังมีความยุติธรรมอยู่บ้าง ในเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๔๗๖ คุณพ่อคุณแม่จึงได้
 กลับคืนสู่บ้านเกิดเมืองนอน คุณแม่เคียงข้างคุณพ่อเสมอมา.....

ประเทศญี่ปุ่น
 พ.ศ. ๒๔๗๘

หัวหินวิทยาลัย
 พ.ศ. ๒๔๘๑

งานเลี้ยงคณะทูต
 กระทรวงต่างประเทศ
 วังสราญรมย์
 พ.ศ. ๒๔๘๒

พ.ศ. ๒๔๗๔

พ.ศ. ๒๔๘๐

พ.ศ. ๒๔๗๕

“๗ ใบเถา”

พ.ศ. ๒๔๗๕

จากขวา ป้าพิศ ป้าเล็ก

คุณแม่ น้ำพา น้ำแซ

น้ำนิต น้ำเพิ่ม

คุณแมกับน้ำพา

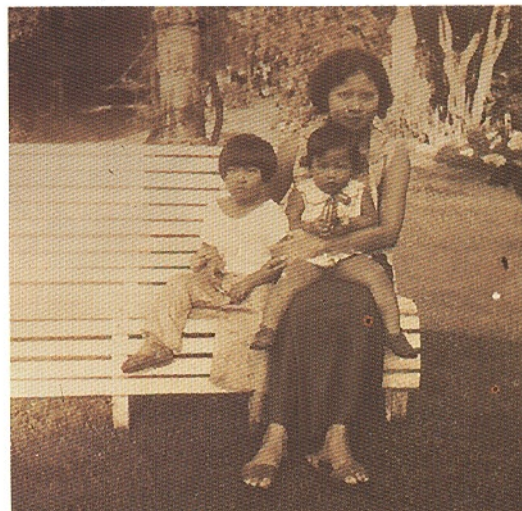
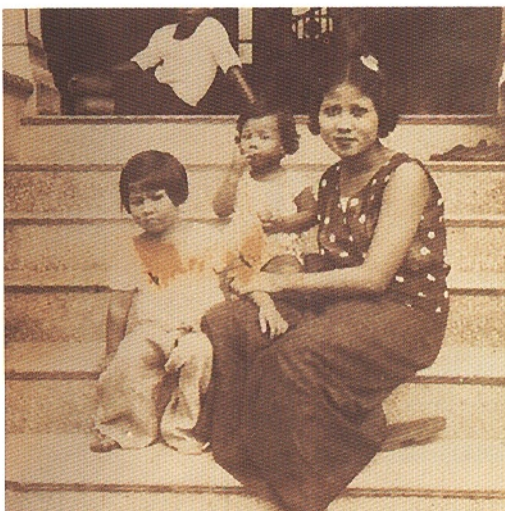
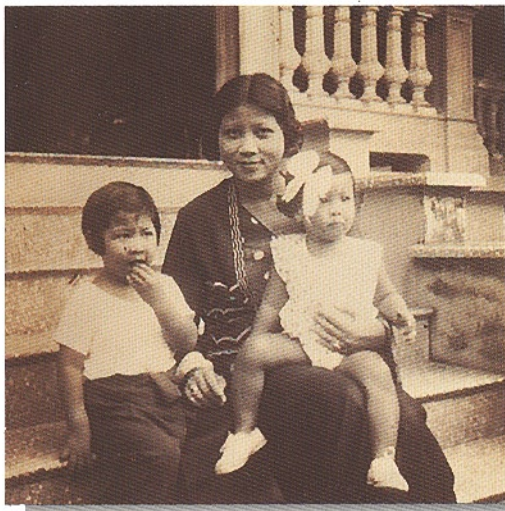
เมืองดาลัด

เวียดนาม พ.ศ.๒๔๗๕

คุณพ่อมีตำแหน่งหน้าที่บริหารประเทศ คุณแม่ไม่เคยอาศัยตำแหน่งสูงของคุณพ่อตกดวง
ผลประโยชน์เพื่อตนเองหรือวงศ์ตระกูล ไม่เคยจู้จี้จ้านเกี่ยวกับงานในหน้าที่ของคุณ
พ่อแม้แต่น้อย คุณแม่ดูแลความเป็นอยู่ของคุณพ่อและเลี้ยงดูลูก ๆ ๖ คน ให้อยู่ดีมีสุขตาม
อัตภาพ.....

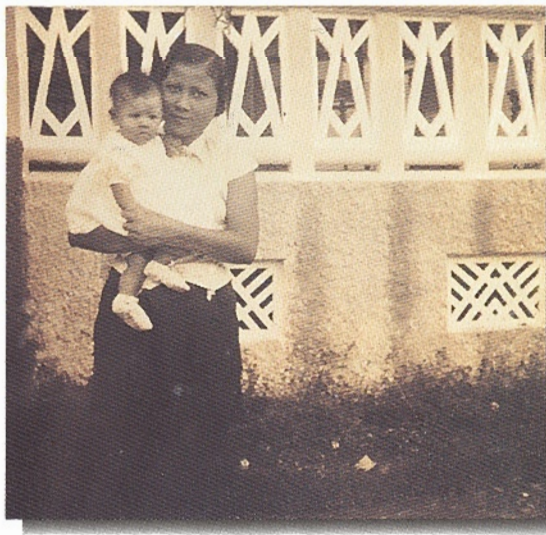
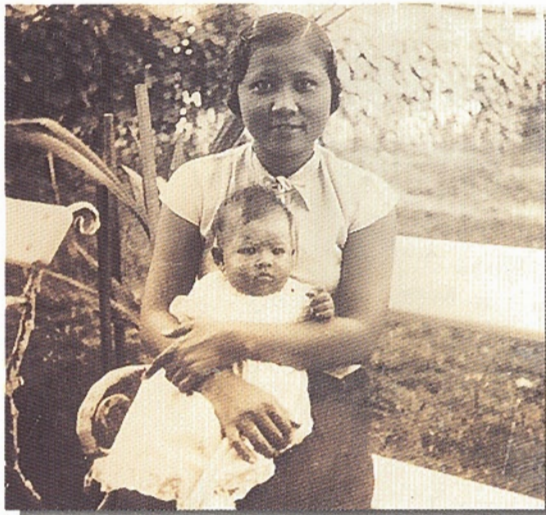

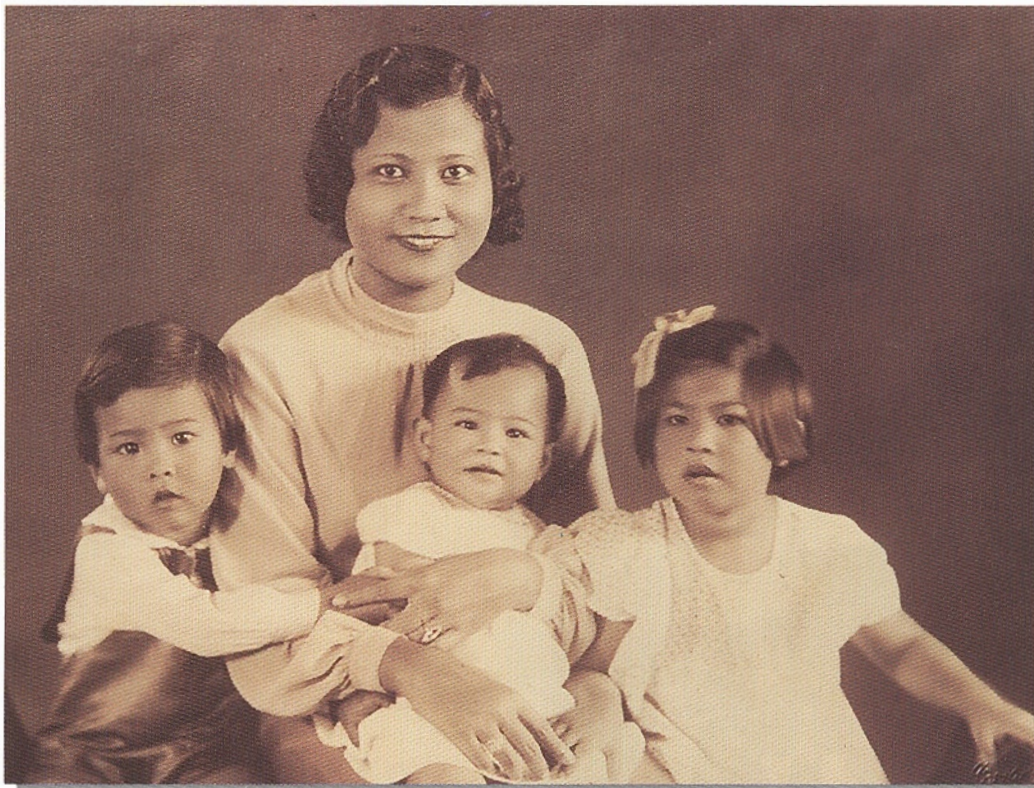
คุณแม่กับลลิตา
และปาล

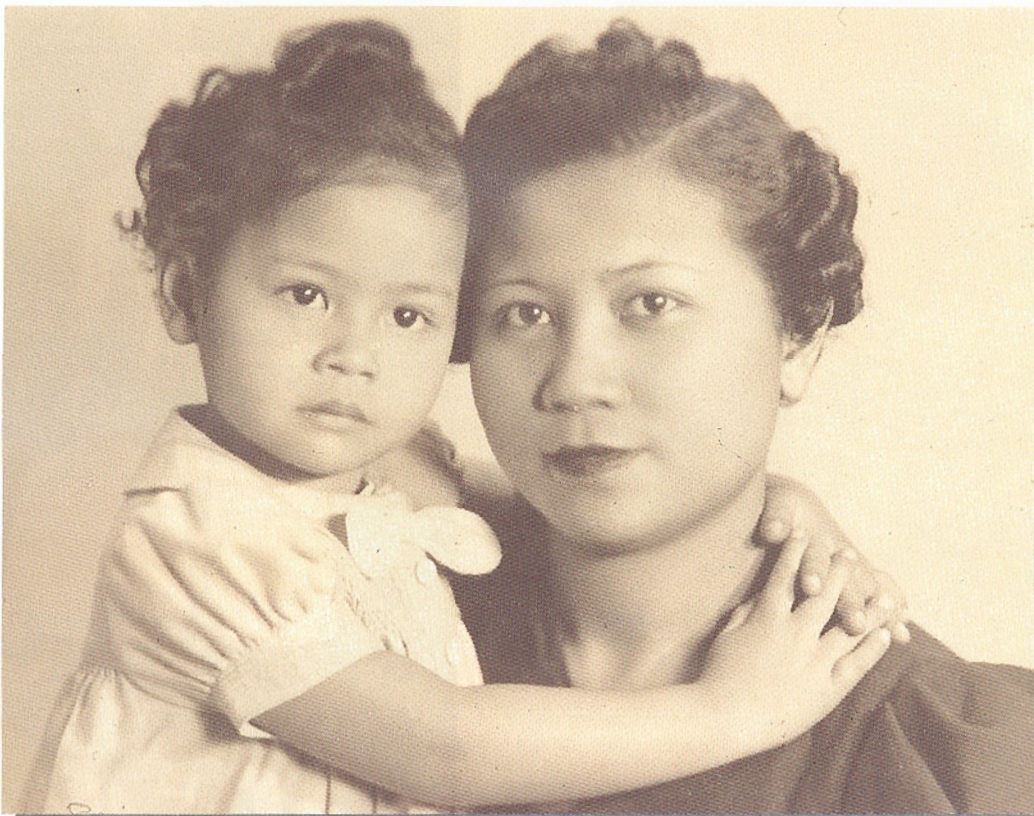

คุณแม่กับป๊า

คุณแม่กับลลิตา ปาล และแป้ว

คุณแม่กับแป้ว

คุณพ่อคุณแม่กับ
ลลิตา, ปาล,
แป้ว และตา

คุณแม่กับแป้ว
และตา

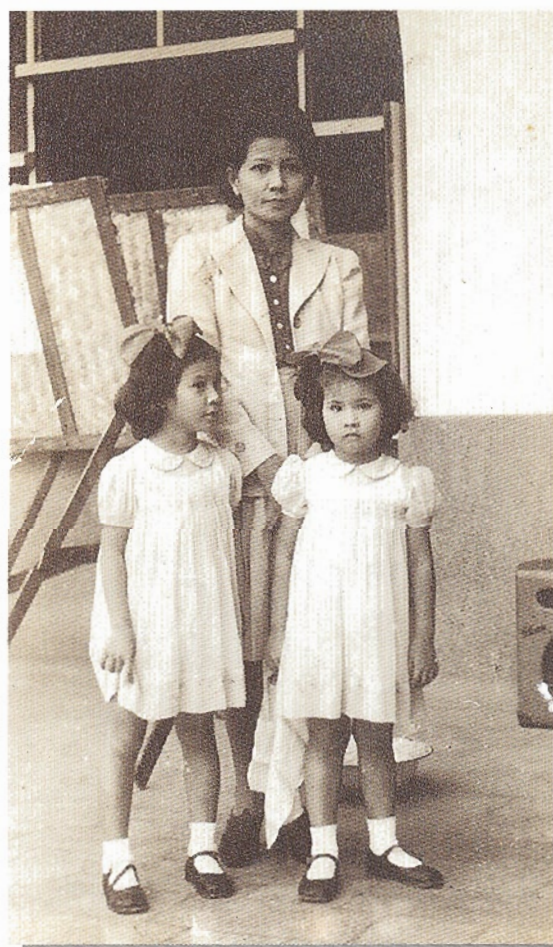
คุณแม่กับตุซ

ลูกทั้ง ๖ ของคุณแม่
ลลิตา, ปาล, สุธา (แป้ว),
ศุขปริดา, ดุษฎี, วาณี

งานวันเกิดสุขครบ ๑ ขวบ พ.ศ. ๒๔๔๓

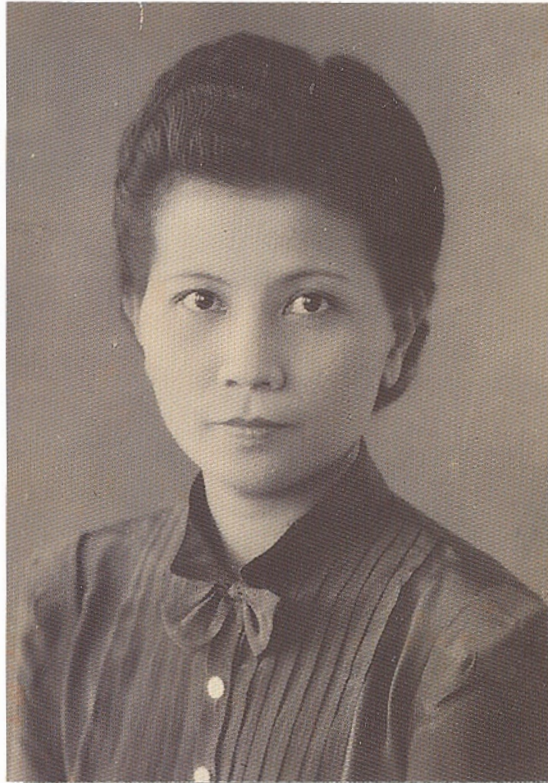
คุณแม่กับสุข, ณี
หน้าตึกโดม มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์ และการเมือง พ.ศ. ๒๔๔๙

ทำเนียบทำช้าง พ.ศ.๒๔๘๕

รูปถ่ายครอบครัวรูปแรกและรูปเดียวที่อยู่กันพร้อมหน้าพร้อมตา เพราะหลังจากนั้นครอบครัวก็เผชิญ
มรสุมทางการเมือง และตกอยู่ในสภาพ “บ้านแตกสาแหรกไม่ขาด”

เมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๘๒ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ “ทุติยจุลจอมเกล้าวิเศษ” แก่คุณ
แม่.....

คุณแม่ในวัย ๓๐ ต้นๆ

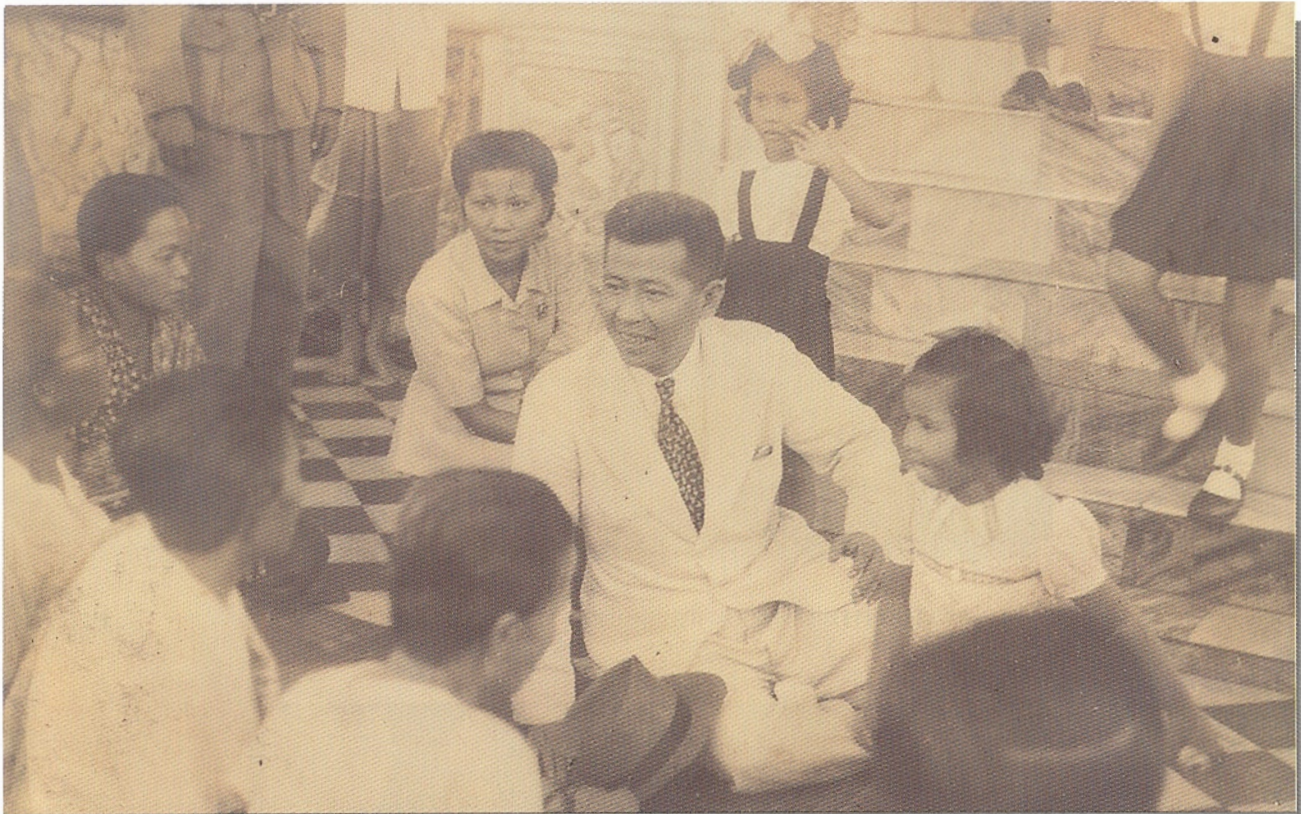
ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ (พ.ศ.๒๔๘๔ - ๒๔๘๘) ขณะญี่ปุ่นรุกรานประเทศไทย คุณพ่อพร้อมกับชาวไทยผู้รักชาติก่อตั้งขบวนการเสรีไทย ต่อสู้เพื่อปกป้องเอกราช อธิปไตยของชาติ คุณแม่ปฏิบัติหน้าที่ในฐานะเสรีไทย รับฟังวิทยุสัมพันธมิตรและคัดลายมือรหัสวิทยุติดต่อสัมพันธมิตร.....

ขณะปรักษางานเสรีไทย ณ ทำเนียบทำช้าง พ.ศ.๒๔๘๔ - ๒๔๘๘

งานเลี้ยงรับรอง Lady Mountbatten ภรรยา Lord Louis Mountbatten
ผู้บัญชาการสูงสุดภาคพื้นเอเชีย - แปซิฟิก ของสัมพันธมิตร
พระที่นั่งบรมพิมาน พ.ศ.๒๔๘๘

ทอดกฐิน
จังหวัดพระตะบอง พ.ศ.๒๔๘๘

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๐ ในทวีปยุโรป ฟาสซิสต์อิตาลีและนาซีเยอรมันเริ่มรุกรานประเทศเพื่อนบ้าน ส่วนทวีปเอเชีย นั้น ญี่ปุ่นก็ได้รุกรานและยึดครองภาคอีสานของจีน เมฆหมอกแห่งสงครามโลกครั้งใหม่กำลังปกคลุมไปทั่วโลก นายปรีดีได้ตระหนักถึงภัยอันตรายของสงครามที่จะมีผลกระทบกระเทือนต่อประเทศไทย ฉะนั้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓ จึงได้สร้างภาพยนตร์เรื่อง “พระเจ้าช้างเผือก” ขึ้นเพื่อเป็นบรรณาการให้กับสันติภาพ ประกอบกับเจ้าวงศ์แสนศิริพันธุ์อดีต ส.ส.จังหวัดแพร่ มีช้างหลายสิบเชือกเพื่อกิจการป่าไม้ และยังมีเพื่อนฝูงที่มีช้างมาก ๆ เหมือนกันมาร่วมแสดงด้วย นายปรีดีจึงได้ยกกองถ่ายภาพยนตร์ไปถ่ายทำนอกสถานที่ที่จังหวัดแพร่ โดยนายปรีดีเป็นผู้ำนวยการสร้าง ผู้ที่เกี่ยวข้องกับภาพยนตร์ ไม่ว่าจะเป็นผู้กำกับ ช่างภาพ ผู้แสดงต่างก็ไม่ได้รับค่าตัว หากมาแสดงด้วยความสมัครใจ มีทั้งเพื่อนสนิทมิตรสหายและครูบาอาจารย์จากมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง และนักศึกษา ต.ม.ธ.ก.รุ่น ๑ รุ่น ๒ และรุ่น ๓ ร่วมแสดง ดิฉันมีหน้าที่เลี้ยงดูและช่วยแต่งหน้าให้กับนักแสดง ทุกคนสนุกสนานกับการถ่ายทำภาพยนตร์ การที่ภาพยนตร์ “พระเจ้าช้างเผือก” ได้ให้ผู้แสดงพูดภาษาอังกฤษในฟิล์มนั้น เป็นเพราะนายปรีดีต้องการให้ภาพยนตร์เรื่องนี้เผยแพร่ไปยังต่างประเทศ จะได้ประกาศให้ชาวโลกรับว่าราษฎรไทยรักสันติภาพ คัดค้านสงคราม เป็นที่น่าเสียดายว่าภาพยนตร์จะตัดต่อแล้วเสร็จ กองทัพอากาศก็เข้ามายึดครองประเทศไทยแล้วจึงทำให้ภาพยนตร์ “พระเจ้าช้างเผือก” ไม่ได้เป็นไปตามความปรารถนาของนายปรีดี

ในเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๘๔ ได้เกิดกรณีพิพาทกับอินโดจีนฝรั่งเศส รัฐบาลได้ปลุกระดมชาวไทยให้เดินขบวนเรียกร้องดินแดนคืนจากฝรั่งเศส นายปรีดีเห็นว่าเรื่องนี้ควรแก้ไขด้วยการเจรจา มิควรมีการพิพาทอย่างรุนแรง ในฐานะที่เป็นผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง จึงได้กล่าวเตือนนักศึกษาว่าไม่ควรร่วมการเดินขบวน สิ่งที่นายปรีดีหวั่นเกรงเกิดขึ้นในอีกสองเดือนต่อมาเมื่อญี่ปุ่นถือโอกาสเป็นอันญาโตตุลาการไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทนี้ อันเป็นการสร้างอิทธิพลในประเทศไทย นายปรีดีจึงติดตามเหตุการณ์นี้ด้วยความห่วงใย

ต่อมาเมื่อวันที่ ๒๔ สิงหาคม ๒๔๘๔ สภาผู้แทนราษฎรได้มีมติผ่านพระราชบัญญัติกำหนดหน้าที่

คนไทยในเวลารบ ให้คนไทยทุกคนมีหน้าที่ป้องกันการรุกรานของต่างชาติทุกวิถีทาง ได้ปรากฏว่ามีแม้กระทั่งการใช้หมามุ่ยเพื่อสกัดกันศัตรูผู้รุกราน

สถานการณ์ทวีความตึงเครียดขึ้นทุกวัน ในคืนวันที่ ๖ ธันวาคม ๒๔๘๕ นายปรีดีและดิฉันได้ไปงานเลี้ยงนักฟุตบอลที่มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์ฯ ซึ่งเป็นปีแรกที่ฝ่ายธรรมศาสตร์ฯ แพ้จุฬาฯ ในฟุตบอลประเพณี เมื่อกลับมาถึงบ้านเวลาประมาณ ๔ ทุ่ม (๒๒.๐๐ น.) คนที่บ้านรายงานให้ทราบว่า พันเอกโมริยา อดีตผู้ช่วยทูตทหารบกญี่ปุ่นประจำประเทศไทย โทรศัพท์เพื่อขอพบดิฉัน อ้างว่ามีธุระด่วน นายปรีดีรู้สึกแปลกใจ จึงให้เขามาพบในคืนวันนั้น พันเอกโมริยาถามทุกข์สุขแล้วก็พูดว่า ขณะนี้สถานการณ์ตึงเครียดมาก ซึ่งเขาพูดย้ำอยู่หลายครั้ง แต่ก็ไม่บอกรายละเอียด รุ่งขึ้นในคืนวันที่ ๗ ธันวาคม เวลาประมาณสองยาม (๒๔.๐๐ น.) ได้มีโทรศัพท์จากวังสวนกุหลาบ เชิญนายปรีดีไปประชุมคณะรัฐมนตรี ขณะนั้นจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีไม่อยู่ในพระนคร พล.ต.อ.อดุล อดุลเดชจรัส ซึ่งเป็นรองนายกฯ ได้ทำหน้าที่เป็นประธานในที่ประชุม ขณะนั้นนายปรีดีเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ในการประชุมคืนนั้น คณะรัฐมนตรีมีความเห็นเป็นสองฝ่าย คือ ฝ่ายหนึ่งไม่สู้ แต่อีกฝ่ายหนึ่งคือนายปรีดี ต้องการสู้เพื่อรักษาเอกราชและอธิปไตย และอ้างถึงพระราชบัญญัติกำหนดหน้าที่คนไทยในเวลารบว่า หากประเทศไทยถูกรุกรานจากศัตรูภายนอก ราษฎรไทยจะต้องทำการต่อสู้จนถึงที่สุด เมื่อกองทัพญี่ปุ่นขึ้นตามจุดต่างๆ ในประเทศไทย ทหาร ตำรวจ และประชาชนได้ทำการต่อสู้อย่างเข้มแข็ง แต่เมื่อนายกรัฐมนตรีกลับมาถึงที่ประชุม ได้สั่งให้ผู้ที่ต่อสู้วางอาวุธ อ้างว่าราษฎรได้ตายไปเป็นอันมากและมีมติให้ทหารญี่ปุ่นเดินทัพผ่านประเทศไทย ส่วนดิฉันอยู่ทางบ้านเห็นนายปรีดีหายไป ๒-๓ ชั่วโมง จึงเปิดวิทยุรับฟังจากสถานีต่างประเทศ ทราบว่ากองทัพญี่ปุ่นได้ขึ้นตามจุดต่างๆ หลายแห่งในประเทศไทย

ภายหลังญี่ปุ่นเดินทัพผ่านประเทศไทยได้ ๘ วัน คือในวันที่ ๑๖ ธันวาคม สภาผู้แทนราษฎรได้ลงมติแต่งตั้งให้นายปรีดีดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ พ้นจากตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง นายปรีดีจึงรวบรวมผู้รักชาติซึ่งมีความเห็นตรงกัน จัดตั้งการต่อสู้ผู้รุกรานทุกรูปแบบ เพื่อปกป้องเอกราชอธิปไตยของชาติ และได้ส่งคณะผู้แทนไปติดต่อกับสัมพันธมิตรและคนไทยในต่างประเทศ ส่วนภายในประเทศได้กำลังจากผู้แทนราษฎร ข้าราชการ ทหาร ตำรวจ และประชาชนร่วมกัน ในขณะที่จัดตั้งขึ้นนั้นไม่ได้ตั้งชื่ออะไร แต่เมื่อติดต่อกับสัมพันธมิตรก็จำเป็นต้องใช้ชื่อว่า “ขบวนการเสรีไทย” เพื่อสะดวกในการติดต่อ นายปรีดีมีชื่อเป็นรหัสว่า “RUTH” ซึ่งสัมพันธมิตร (สหรัฐอเมริกา) ใช้เมื่อติดต่อแทนชื่อจริงเพื่อเป็นการอำพราง เพราะฟังดูเป็นชื่อสตรี

รัฐบาลในขณะนั้น นอกจากยอมให้กองทัพญี่ปุ่นตั้งฐานในประเทศไทยแล้ว ยังได้ทำสัญญาร่วมรบกับญี่ปุ่นอีกด้วย และต่อมาในวันที่ ๒๕ มกราคม ๒๔๘๕ เวลาเที่ยงวัน (๑๒.๐๐ น.) ได้ประกาศสงครามกับบริเตนใหญ่และสหรัฐอเมริกา นายปรีดีซึ่งเป็นผู้หนึ่งในคณะผู้สำเร็จราชการฯ มิได้ลงนามร่วมด้วย คือ

ขณะนั้นครอบครัวเราได้อพยพไปอยุธยา นายปรีดีจะไปเยี่ยมครอบครัวทุกสัปดาห์ จึงไม่ได้อยู่กรุงเทพฯ การที่ไม่ได้ลงนามกลับกลายเป็นผลดี เพราะเมื่อสงครามสิ้นสุดลง ได้อ้างถึงการลงนามไม่ครบองค์คณะผู้สำเร็จราชการฯ เป็นเหตุผลที่ถือว่าการประกาศสงครามกับสัมพันธมิตรเป็นโมฆะ

ตามปกตินายปรีดีไม่เคยปรึกษาการบ้านเมืองกับดิฉัน เรามักจะคุยกันเรื่องข่าวสารความเป็นมาของเหตุการณ์ทั้งในและต่างประเทศ แต่เมื่อการต่อสู้เพื่อคัดค้านผู้รุกรานเป็นหน้าที่ของราษฎรไทยทุกคน ดิฉันก็ได้ช่วยนายปรีดีรับฟังวิทยุต่างประเทศเพื่อทราบความเคลื่อนไหวของสัมพันธมิตร และบางครั้งก็ช่วยเขียนรหัสด้วยลายมือโดยไม่ใช้พิมพ์ดีด นอกจากนั้นก็อำนวยความสะดวกแก่เสรีไทยที่มาปรึกษางานกับนายปรีดี ศาลาริมน้ำที่ทำเนียบทำข้างเป็นเสมือนสถานที่ทำงานของบรรดาเสรีไทย

การเคลื่อนไหวของขบวนการเสรีไทยเป็นเรื่องที่ต้องปกปิดเป็นความลับ ถ้าหากแพร่งพรายให้ญี่ปุ่นรู้เข้าจะเป็นอันตรายถึงชีวิต และการทำงานต้องลึ้มเหลว นายปรีดีเองก็เคยมีเรื่องที่หนักใจเกี่ยวกับการสร้างสนามบินที่ทางญี่ปุ่นเกือบจะสืบทราบ แต่เผด็จการได้สิ้นสุดลงจึงเคราะห์ดีไป ความลับเป็นวินัยสูงสุดของพลพรรคเสรีไทย มีอยู่เรื่องหนึ่งที่ดิฉันยังจำได้แม่นยำ คือเรื่องของอานนท์ ณ ป้อมเพชร์ น้องชายดิฉันที่ศึกษาอยู่ในสหรัฐอเมริกา เมื่อสงครามเกิดขึ้นได้เข้าร่วมขบวนการเสรีไทย แล้วสัมพันธมิตรส่งตัวมายังเมืองซือเหมาในมณฑลยูนนานของประเทศจีน จากนั้นก็เดินเท้าเข้ามาประเทศไทย เมื่อมาถึงกรุงเทพฯ ทราบข่าวบิดา (พระยาชัยวิชิตวิศิษฎ์ธรรมธาดา) ถึงแก่กรรมจากหนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่ง ถึงแม้ว่าอยากจะกลับบ้านมาเคารพศพบิดาก็ไม่อาจทำได้ เพราะการกลับมาเมืองไทยเป็นความลับ อานนท์ได้แต่นั่งรกรางผ่านหน้าบ้านป้อมเพชร์ (ตั้งอยู่ที่ถนนสีลม) และมีอยู่ครั้งหนึ่งอานนท์ได้พบญาติสนิทบนรถรางต่างคนต่างก็จำกันได้ แต่ไม่ได้ทักกัน ฉะนั้นจึงต่างกับผู้ไม่รู้ที่ได้เขียนนวนิยายหรือผู้ทำภาพยนตร์ในตอนหลัง บรรยายสภาพเสรีไทยว่าเป็นผู้ที่ไม่รักษาความลับ ปากโป้งเที่ยวป่าวประกาศใครต่อใครว่าตนเป็นเสรีไทย

เนื่องจากสัมพันธมิตรได้มาถึงระเบิดทั้งกลางวันและกลางคืน และทำเนียบทำข้างอยู่ตรงข้ามสถานีบางกอกน้อยซึ่งเป็นจุดยุทธศาสตร์ ลูกกระเบิดได้ลงในบ้านด้วย ครอบครัวเราจึงได้อพยพไปอยู่ที่คุ้มขุนแผนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ต่อมาย้ายไปอยู่ที่บางปะอิน ในระหว่างสงครามราษฎรได้รับความเดือดร้อนมาก เนื่องจากขาดเครื่องอุปโภคบริโภค (ลูกคนสุดท้ายของดิฉันยังไม่อดนม ขณะนั้นหาซื้อนมไม่ได้ จึงเลี้ยงด้วยมะละกอและกล้วยน้ำว้า) โดยเฉพาะยารักษาโรค และตอนนั้นเกิดมีเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ ยิ่งทำให้ได้รับความเดือดร้อนมาก

ขณะเดียวกัน นายปรีดีได้กราบบังคมทูลเชิญฯ สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าและทูลเชิญพระบรมวงศานุวงศ์หลายพระองค์เสด็จไปประทับที่พระราชวังบางปะอิน เพื่อถวายความปลอดภัยและความสะดวก และได้แจ้งให้สัมพันธมิตรรับทราบเพื่อจะได้ไม่มาทิ้งระเบิดที่นั่น

สงครามดำเนินมารวม ๔ ปี เมื่อญี่ปุ่นประกาศยอมแพ้ในวันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๔๘๘ นายปรีดีและ
ดิฉันก็เหมือนชาวไทยทั้งปวงที่รู้สึกดีใจและโล่งใจ สัมพันธมิตรได้ส่งสาส์นด่วนถึงนายปรีดีให้รับประกาศว่า
การที่ประเทศไทยประกาศสงครามต่อบริเตนใหญ่และสหรัฐอเมริกาเป็นโมฆะ ฉะนั้นในวันที่ ๑๖ สิงหาคม
๒๔๘๘ นายปรีดีในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล จึงได้ประกาศสันติภาพขึ้น

เมื่อสงครามสิ้นสุด ลอร์ดหลุยส์ เมาท์แบทแตน ผู้บัญชาการสูงสุดของสัมพันธมิตรในภาคพื้นเอเชีย
และแปซิฟิก ได้เดินทางมาประเทศไทย ซึ่งเลดีเมาท์แบทแตนได้ล่วงหน้ามาก่อน นายปรีดีและดิฉันได้ให้
การต้อนรับอาคันตุกะที่เป็นมิตรร่วมรบในระหว่างสงครามเป็นอย่างดี ซึ่งมิตรภาพของเราได้ยั่งยืนเรื่อย
มาแม้สงครามจะสิ้นสุดไปหลายสิบปี ในเดือนกันยายน ๒๕๑๓ นายปรีดีและดิฉันได้รับเชิญจากท่านลอร์ด
ไปพักที่คฤหาสน์ Broadlands ของท่าน

เพื่อเป็นการแสดงความขอบคุณบรรดาประเทศสัมพันธมิตรที่ได้ให้การสนับสนุนราษฎรไทยในการ
ต่อต้านผู้รุกราน อีกทั้งเป็นการเจริญสัมพันธไมตรีกับราษฎรในประเทศต่างๆ ดังนั้นในระหว่างธันวาคม
พ.ศ. ๒๔๘๙ - มกราคม พ.ศ. ๒๔๙๐ นายปรีดีกับคณะซึ่งดิฉันก็ร่วมคณะด้วย ได้เดินทางไปเยือน ๙
ประเทศ เป็นที่น่ายินดีที่ประเทศสัมพันธมิตรต่างยอมรับเอกราชอธิปไตยและบูรณภาพเหนือดินแดนของ
ประเทศไทย

ต่อจากนั้นไม่นาน บ้านเมืองเราก็เกิดเหตุการณ์การเมืองสำคัญๆ หลายเรื่อง ชีวิตในยามสงคราม
และสันติภาพของนายปรีดีและดิฉันก็ได้สิ้นสุดลง จากนั้นก็ได้เริ่มชีวิตอันผันผวนในต่างแดน

ปรีดี พนมยงค์

บทความเรื่อง “ชีวิตของดิฉันในยามสงครามและสันติภาพ” (จากหนังสือ “วันสันติภาพไทย ๑๖ สิงหาคม
๒๕๓๓”)

ประกาศสันติภาพ
ในพระปรมาภิไธย สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล

ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์
(ตามประกาศประธานสภาผู้แทนราษฎร
ลงวันที่ ๑ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๘๗)
ปรีดี พนมยงค์

โดยที่ประเทศไทยได้เคยถือนโยบายอันแน่วแน่ที่จะรักษาความเป็นกลางอย่างเคร่งครัด และจะต่อสู้การรุกรานของต่างประเทศทุกวิถีทาง ดังปรากฏเห็นได้ชัดจากการที่ได้มีกฎหมายกำหนดหน้าที่คนไทยในเวลารบ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๔ อยู่แล้วนั้น ความจำนงอันแน่วแน่งดังกล่าวนี้นี้ ได้แสดงให้เห็นประจักษ์แล้วใน เมื่อญี่ปุ่นได้ยাত্রาทัพเข้าในดินแดนประเทศไทยในวันที่ ๘ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๘๔ โดยได้มีการต่อสู้การรุกรานทุกแห่ง ทหาร ตำรวจ ประชาชนพลเมืองได้เสียชีวิตไปในการนี้เป็นอันมาก

เหตุการณ์อันปรากฏเป็นสักขีพยานนี้ ได้แสดงให้เห็นอย่างแจ่มแจ้งว่า การประกาศสงครามเมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๘๕ ต่อบริเตนใหญ่และสหรัฐอเมริกา ตลอดทั้งการกระทำทั้งหลายซึ่งเป็นปรีกษาต่อสหประชาชาตินั้น เป็นการกระทำอันผิดจากเจตจำนงของประชาชนชาวไทยและฝ่าฝืนขัดขึ้นต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญและกฎหมายบ้านเมือง ประชาชนชาวไทยทั้งภายในและภายนอกประเทศซึ่งอยู่ในฐานะที่จะช่วยเหลือสหประชาชาติผู้รักที่จะให้มีสันติภาพในโลกนี้ได้กระทำการทุกวิถีทางที่จะช่วยเหลือสหประชาชาติ ดังที่สหประชาชาติส่วนมากยอมทราบอยู่แล้ว ทั้งนี้เป็นการแสดงเจตจำนงของประชาชนชาวไทยอีกครั้งหนึ่งที่ไม่เห็นด้วยต่อการประกาศสงครามและการกระทำอันเป็นปฏิปักษ์ต่อสหประชาชาติดังกล่าวมาแล้ว

บัดนี้ ประเทศญี่ปุ่นได้ยอมปฏิบัติตามคำประกาศของสหรัฐอเมริกา บริเตนใหญ่ จีน และสหภาพโซเวียต ซึ่งได้กระทำ ณ นครปอตสדםแล้ว สันติภาพจึงกลับคืนมาสู่ประเทศไทย อันเป็นความประสงค์ของประชาชนชาวไทย

ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงขอประกาศโดยเปิดเผยแทนประชาชนชาวไทยว่า การประกาศสงครามต่อสหรัฐอเมริกาและบริเตนใหญ่เป็นโมฆะไม่ผูกพันประชาชนชาวไทย ในส่วนที่เกี่ยวกับสหประชาชาติ ประเทศไทยได้ตัดสินใจที่จะให้กลับคืนมาซึ่งสัมพันธไมตรีอันดีอันเคยมีมากับสหประชาชาติ เมื่อก่อนวันที่ ๘ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๘๔ และพร้อมที่จะร่วมมือเต็มที่ทุกทางกับสหประชาชาติในการสถาปนาเสถียรภาพในโลกนี้

บรรดาดินแดนซึ่งญี่ปุ่นได้มอบให้ไทยครอบครอง คือ รัฐกลันตัน ตรังกานุ ไทรบุรี ปะริด เชียงตุง และเมืองพาน นั้น ประเทศไทยไม่มีความปรารถนาที่จะได้ดินแดนเหล่านี้ และพร้อมที่จะจัดการเพื่อส่งมอบในเมื่อบริเตนใหญ่พร้อมที่จะรับมอบไป

ส่วนบรรดาบทกฎหมายอื่นๆใด อันมีผลเป็นปฏิปักษ์ต่อสหรัฐอเมริกา บริเตนใหญ่และเครือจักรวรรดิ ก็จะได้พิจารณยกเลิกไปในภายหน้า บรรดาความเสียหายอย่างใด ๆ จากกฎหมายเหล่านั้นก็จะได้รับชดใช้โดยชอบธรรม

ในที่สุดนี้ ขอให้ประชาชนชาวไทยทั้งหลายตลอดจนชาวต่างด้าวซึ่งอยู่ในราชอาณาจักรไทย จงตั้งอยู่ในความสงบและไม่กระทำการใดๆ อันจะเป็นการก่อกวนความสงบเรียบร้อย พึงยึดมั่นในอุดมคติซึ่งได้วางไว้ในข้อตกลงของสหประชาชาติ ณ นครซานฟรานซิสโก

ประกาศ ณ วันที่ ๑๖ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๘๘ เป็นปีที่ ๑๒ ในรัชกาลปัจจุบัน

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

ทวี บุณยเกตุ

รัฐมนตรี

เมื่อสงครามสิ้นสุด สันติภาพกลับคืนมา คุณพ่อนำคณะผู้แทนไทยไปเจริญสัมพันธไมตรีกับ
ประเทศสัมพันธมิตร.....

กรุงนานกิง
พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๙

บนตึก Empire State
นครนิวยอร์ก
ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๙

กรุงลอนดอน
ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๙

เมือง Davos สวิตเซอร์แลนด์

มกราคม พ.ศ. ๒๔๙๐

ประธานาธิบดี Léon Blum กรุงปารีส

มกราคม พ.ศ. ๒๔๙๐

สวีเดน พ.ศ. ๒๕๕๐

Our best wishes
for

a Happy Birthday!

งานฉลอง

วันเกิด

๒๒๓๐๘

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ท้าวสัทยา (สาย โรจนดิศ)

อัญเชิญมาพระราชทานคุณแม่ที่ทำเนียบท่าช้าง

เมื่อวันที่ ๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๔

ภาพฝีพระหัตถ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช
พระที่นั่งอนันตสมาคม ๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๙

วันที่ ๑๑ พฤษภาคม เป็นวันคล้ายวันเกิดของนายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งถ้ามีชีวิตอยู่จนถึงวันนี้ จะมีอายุครบ ๙๐ ปีบริบูรณ์

มีเรื่องน่ารู้เล็กๆ น้อยๆ ที่นายปรีดีได้บันทึกไว้ในเรื่อง “ความสัมพันธ์ทางญาติระหว่างปรีดี - พูนสุข” เพื่อลูกหลานจะได้ทราบประวัติความเป็นมาของบรรพบุรุษ ตอนหนึ่งได้กล่าวถึงปู่ข้าพเจ้า พระยาไชยวิชิตสิทธิสาตรา(นาค ณ ป้อมเพชร์) ซึ่งได้รับราชการมาหลายตำแหน่ง เมื่อ พ.ศ.๒๔๒๕ รัฐบาลสยามได้ตั้งสถานทูต (LÉGATION) ประจำกรุงลอนดอนเป็นครั้งแรก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์เป็นอัครราชทูต และได้โปรดเกล้าฯ ให้ปู่ข้าพเจ้าซึ่งในขณะนั้นมีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงวิเศษสาลีเป็นผู้ช่วยสถานทูต (ATTACHÉ) คนหนึ่ง ในขณะที่ท่านรับราชการอยู่กรุงลอนดอน มีสิ่งหนึ่งที่ลูกหลานมีความภาคภูมิใจคือ เมื่อ พ.ศ.๒๔๒๘ หลวงวิเศษสาลีเป็นผู้หนึ่งที่ร่วมกับท่านอัครราชทูตเจ้านายบางพระองค์และข้าราชการสถานทูตรวม ๑๑ ท่าน ทำหนังสือกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ขอให้ทรงปรับปรุงการปกครองประเทศให้ทันสมัยยิ่งขึ้นเยี่ยงประเทศยุโรปตะวันตกที่มีพระเจ้าแผ่นดินทรงเป็นประมุขภายใต้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน ซึ่งนับว่าท่านเหล่านั้นมีทรรศนะก้าวหน้าขั้นแรกแห่งระบอบประชาธิปไตย และมีความกล้าหาญอย่างยิ่งในสมัยนั้น

เมื่อหลวงวิเศษสาลีกลับจากราชการกรุงลอนดอนแล้วได้ย้ายไปรับราชการในหลายตำแหน่ง และเลื่อนบรรดาศักดิ์ตามลำดับเป็น “พระอภัยพลภักดิ์” “พระยาเพชรภู” งานที่ท่านได้ทำและยังเห็นอยู่ในปัจจุบันคือ ท่านเป็นแม่กองสร้าง “คุกใหม่” ซึ่งต่อมาเรียกว่า “ลหุโทษ” และปัจจุบันคือเรือนจำพิเศษกรุงเทพมหานคร ซึ่งตั้งอยู่ ณ ถนนมหาไชย ต่อมาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็น “ผู้รักษากรุงเก่า” (กรุงศรีอยุธยา) และพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น “พระยาไชยวิชิตสิทธิสาตรา”

นอกจากประวัติในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่แล้ว ยังมีเรื่องราวที่ปรากฏขึ้นภายหลังที่ท่านได้ถึงอนิจกรรมไปก่อนหลายสิบปี คือท่านมีเชื้อเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ๓ คน ซึ่งได้แต่งตั้งตามรัฐธรรมนูญฉบับเดียวกันบ้าง และต่างฉบับกันบ้าง คือ

(ก) โดยมติของสภาผู้แทนราษฎรตามรัฐธรรมนูญฉบับ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕

๑. เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) บุตรชายที่เป็นสามีท่านผู้หญิงตลับ (ท.จ.ว.) บุตรีของพระยาไชยวิชิตสิทธิสาตรา (นาค) กับคุณหญิงนวล

๒. นายปรีดี พนมยงค์ หลานเขยที่เป็นสามีท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ (ท.จ.ว.) บุตรีของพระยาชัยวิชิตวิศิษฎ์ธรรมธาดา (ช้า) กับคุณหญิงเพ็ง

(ข) ตามระบอบที่คณะรัฐประหาร ๒๔๙๐ ได้ตั้งขึ้นและระบอบภายหลังรัฐประหารนั้น

ท่านผู้นี้คือกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร (พระองค์เจ้าธานีนิวัติ) ซึ่งได้เสกสมรสกับหม่อมประยูรโสณกุล ณ ออยุธยา (ท.จ.ว.) ธิดาของเจ้าพระยายมราชที่เกิดจากคุณโต บุตรีอีกคนหนึ่งของพระยาไชยวิชิตสิทธิสาตรา

กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากรได้รับแต่งตั้งเป็นอภิรัฐมนตรี ทำหน้าที่ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ตามรัฐธรรมนูญแห่งพระราชอาณาจักร ฉบับ ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ ซึ่งมีฉายาว่า “รัฐธรรมนูญฉบับไต๋ตุ่ม” ซึ่งคณะรัฐประหาร ๘ พ.ย. ๒๔๙๐ ได้สถาปนาขึ้น

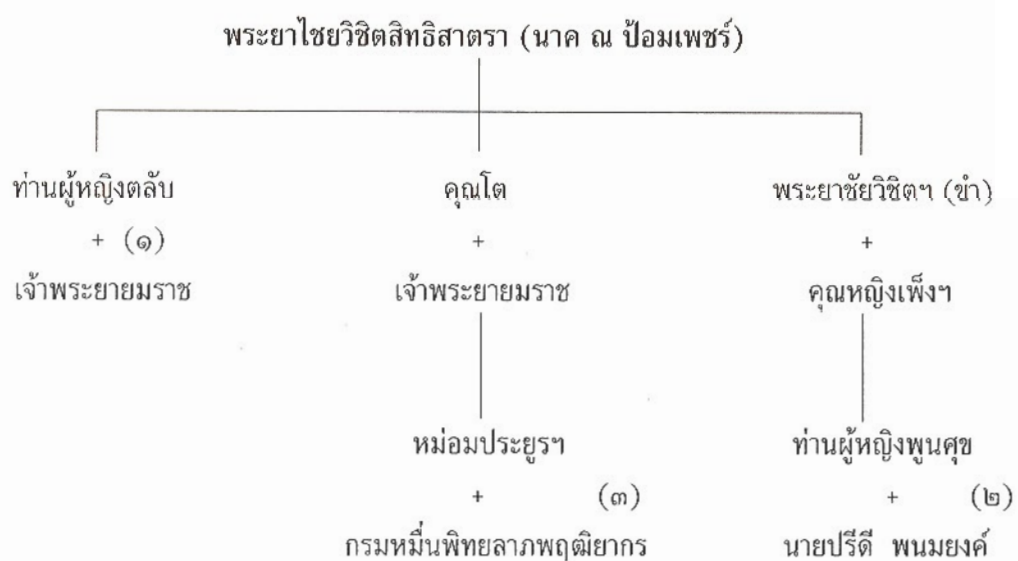
ต่อมาใน พ.ศ.๒๔๙๔ รัฐสภาแห่งรัฐธรรมนูญฉบับ ๒๔๙๒ (บัญญัติขึ้นโดยรัฐสภาแห่งรัฐธรรมนูญฉบับ ๙ พ.ย.๒๔๙๐) นั้น ได้แต่งตั้งกรมหมื่นพิทยลาภา เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ต่อมาในเดือนพฤศจิกายน ๒๔๙๔ จอมพลผิน ชุณหะวัณ กับนายทหารรวม ๘ นายได้ทำรัฐประหารที่เรียกว่า “รัฐประหารทางวิทยุกระจายเสียง” ล้มรัฐธรรมนูญฉบับ ๒๔๙๒ จอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงรักษาการณ์ในตำแหน่งผู้สำเร็จราชการฯ ครั้นเมื่อ พ.ศ.๒๕๐๖ ระหว่างที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ เสด็จประพาสญี่ปุ่น กรมหมื่นพิทยลาภา ได้ทรงเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์อีกวาระหนึ่ง

บทสัมภาษณ์, นพ.พงษ์
๑๑

บทความเรื่อง “เล่าให้ลูกหลานฟัง จากหนังสือ “วันปรีดี พนมยงค์” ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๓๓

พระยาไชยวิชิตสิทธิสาตรา (นาค ณ ป้อมเพชร์)
 คุณปู่ของคุณแม่ ภาพนี้ถ่ายที่กรุงลอนดอน (พ.ศ.๒๔๒๕)
 เมื่อ ๑๑๓ ปีมาแล้ว

- (๑) เคยเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในรัชกาลที่ ๘
 (๒) เคยเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในรัชกาลที่ ๘
 (๓) เคยเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในรัชกาลปัจจุบัน

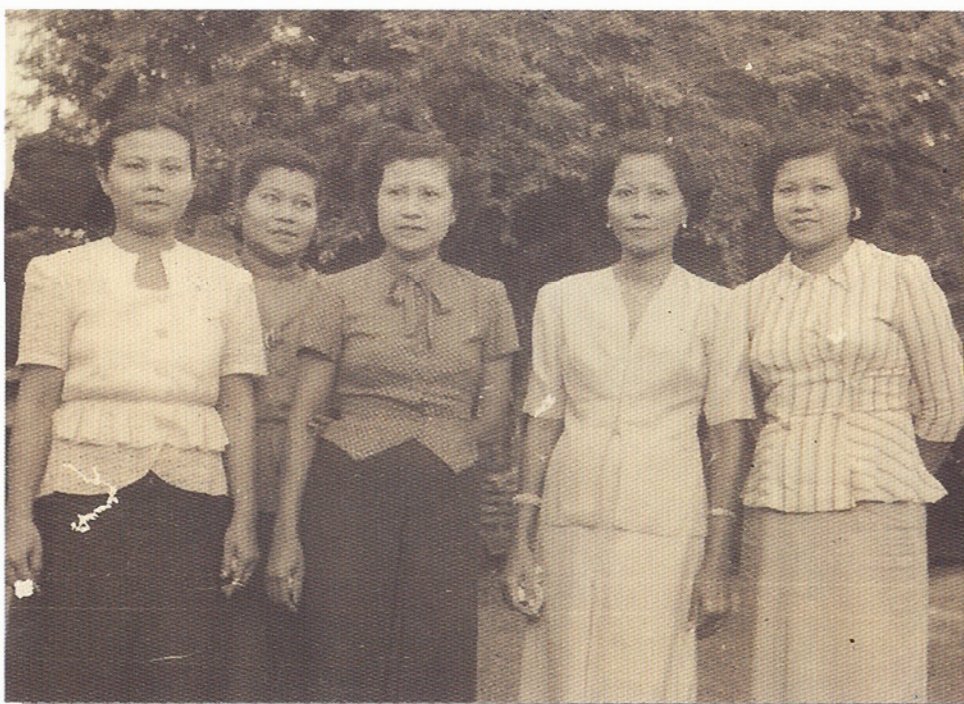
หลังรัฐประหาร ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ คุณพ่อต้องลี้ภัยไปต่างประเทศ คุณแม่แบกรับ
หน้าที่พ่อและแม่ในคราวเดียวกันด้วยความอดทน ให้ความรักความอบอุ่นแก่ลูกๆ.....

คุณแม่กับคุณยาย และลูกหลาน

พ.ศ. ๒๕๔๑

คุณแม่กับพี่ๆ น้องๆ

พ.ศ. ๒๕๔๑

ปารีส
พ.ศ. ๒๔๙๔

ถึงแม้คุณพ่อไม่ได้อยู่เมืองไทย เป็นเสียนนามขวางทางคณะรัฐประหาร ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ แล้วก็ตาม แต่ครอบครัวเราก็ได้รับการกลั่นแกล้งจากผู้มีอำนาจในแผ่นดินมาโดยตลอด เมื่อจับคุณพ่อไม่ได้ ก็จับคุณแม่แทน เมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๔๙๕ ตำรวจในยุคของ พล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์ จับกุมคุณแม่ในข้อหา “กบฏภายในและภายนอกราชอาณาจักร” ขณะนั้นคุณแม่^{๖๖}อายุ ๔๐ ปี

๘๔ วันในที่คุมขังกองสันติบาล กรมตำรวจ แม่คุณแม่จะปวดร้าวเพียงใดที่ถูกทำร้ายทางใจและถูกรีดรอนเสรีภาพ ข้างลูกชายคนโต - ลูกปาลโดนจับกุมในข้อหาเดียวกัน แต่คุณแม่มีจิตใจเข้มแข็ง ไม่ได้แสดงความอ่อนแอแม้แต่น้อย.....

ในบันทึก “ชีวิตลูกปาล” คุณแม่ได้เขียนตอนหนึ่งว่า

“การจับได้ดำเนินต่อไป โดยเรียกว่า กบฏสันติภาพ หรือกบฏ ๑๐ พฤศจิกายน และแยกการสอบสวนออกเป็นกลุ่มๆ มีกลุ่มสันติภาพ กลุ่มนักศึกษา กลุ่มกู้ชาติ ลูกอยู่ในกลุ่มกู้ชาติ ส่วนแม่ไม่ปรากฏว่าอยู่ในกลุ่มใด และการสอบสวนแม่ลูกไม่มีการเกี่ยวพันกัน จึงเป็นเรื่องแปลกประหลาดว่าแม่ลูกถูกจับในข้อหาเดียวกันแต่ในสำนวนการสอบสวนไม่เกี่ยวกันเลย ไม่ทราบว่าจะคิดกบฏกันอย่างไร

ในระหว่างสอบสวน แม่ถูกคุมขังเป็นเวลา ๘๔ วัน ตำรวจเสนอสำนวนไปยังกรมอัยการเพื่อให้ฟ้องแม่ฐานกบฏ กรมอัยการพิจารณาแล้วว่าไม่มีหลักฐานที่จะฟ้องแม่ฐานกบฏ แม่จึงได้รับการปล่อยตัว แต่ลูกถูกฟ้อง”

คุณแม่ถูกนำไปพิจารณาคดี ณ “บัลลังก์ ๒๔”.....

คุณแม่เขียนไว้หลังภาพว่า

“รูปประวัติศาสตร์”

ถ่ายโดย น.ส.พ. เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๕

ขณะที่ตำรวจนำไปศาลอาญาเพื่อขออำนาจฝากขัง

อายุ ๔๐ ปี ๑๐ เดือน ๑๙ วัน

ข้อหาทกบฏภายในและภายนอกราชอาณาจักร”

เมื่อได้รับอิสรภาพ คุณแม่เดินทางไปประเทศฝรั่งเศส อังกฤษ จากนั้นไปสวีเดน ผ่านสหภาพโซเวียต เพื่อเดินทางไปหาคุณพ่อที่ประเทศจีน หลังจากพลัดพรากกันเป็นเวลา ๕ ปี.....

คุณแม่ได้บรรยายความรู้สึกในตอนนั้นว่า

“ตลอดเวลาที่แม่ถูกคุมขัง แม่มีอาการป่วย เนื่องจากจิตใจ ถูกกระทบกระเทือนอย่างแรง น้ำหนักลดลงเหลือเพียง ๔๒ กิโล เมื่อแม่ได้รับการปล่อยตัวแล้ว แม่จึงเห็นว่าไม่สมควรที่จะอยู่เมืองไทยต่อไป ทั้งๆ ที่ส่งสารลูกต้องเข้าไปจงจำอยู่ในคุก แต่ก็จำใจจาก ลูก พาน้อง ๆ ๒ คนไปอาศัยอยู่ในประเทศจีน” (จาก “ชีวิตลูกปาล”)

คุณแม่เขียนไว้หลังภาพนี้ว่า
รูปปาล ถ่ายเมื่อวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน ๒๔๙๕
ขณะที่ตำรวจนำไปศาลอาญาเพื่อขออำนาจฝากขัง
อายุ ๒๐ ปี ๑๑ เดือน ๗ วัน
ข้อหา กบฏภายในและภายนอกราชอาณาจักร

เหตุการณ์ในครั้งกระนั้น ได้มีท่านผู้หนึ่งซึ่งใช้นามปากกาว่า “ผู้สื่อข่าวน้อย” บรรยายความใต้ชื่อเรื่องว่า “ครั้งหนึ่งในบัลลังก์ ๒๔” ซึ่งบทความนี้ได้ตีพิมพ์ในหนังสือวันธรรมศาสตร์มา หลายครั้งแล้ว ดูๆ จึงขอนำมาลงประกอบภาพชีวิตของคุณแม่.....

ครั้งหนึ่งในบัลลังก์ ๒๔

โดย “ผู้สื่อข่าวน้อย”

ก่อนอื่นใครขอแนะนำว่า บัลลังก์ ๒๔ นั้นคือห้องพิจารณาคดีพิเศษของศาลอาญา ซึ่งได้ถูกจัดไว้โดยเฉพาะสำหรับพิจารณาคดีการเมืองต่างๆ ทุกวัน นับตั้งแต่ยุครัฐประหาร ๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๐ เป็นต้นมา ณ บัลลังก์แห่งนี้ได้เคยเป็นที่ประกาศปาคัดแห่งความไร้อิสรภาพของนักการเมืองจำนวนหลายสิบคน เคยเป็นที่ขีดเส้นชีวิตแก่บุคคลบางคนซึ่งครั้งหนึ่งเคยมีชีวิตรุ่งเรืองและผาสุกให้กลับชะตาถึงฆาตลงในพริบตาเดียว เคยเป็นที่กำหนดโทษของทนายความผู้มีความเชื่อเสียงและยึดมั่นในอุดมคติของประชาชนในขณะที่กำลังปฏิบัติหน้าที่ของตนอยู่อย่างเข้มแข็งเพราะเหตุใดละเมิดอำนาจศาล และเคยเป็นสถานที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมอันจะต้องจารึกไว้เป็นประวัติศาสตร์ประการอื่นอีกนับครั้งไม่ถ้วน

และในกาลต่อไปสถานที่แห่งนี้แหละ สหายเอ๋ย จะต้องเป็นสถานที่ก่อให้เกิดปรากฏการณ์ อันเป็นประวัติศาสตร์ที่มหัศจรรย์ยิ่งอีกอย่างแน่นอน ขอให้รอคอยต่อไปเถิด

ครั้งหนึ่งในบัลลังก์ ๒๔ นี้ เป็นครั้งหนึ่งในหลายร้อยครั้งหลายพันครั้งสำหรับเหตุการณ์อันเป็นภาพประทับใจซึ่งได้เกิดขึ้น ณ สถานที่ดังกล่าว แม้ว่าเหตุการณ์อันได้เกิดขึ้นจะได้สลายตัวไปกับกาลเวลาที่ผ่านไปก็ตาม แต่ความประทับใจอย่างสุดซึ้งของผู้ประสบเห็นนี้ซึมนไม่อาจสลายตัวไปกับกาลเวลาได้ด้วย

ครั้งนั้น ในราวปลายเดือนเมษายน ๒๕๕๖ เท่าที่พอจะจดจำได้ เป็นเวลาเช้าก่อนเที่ยง ที่บัลลังก์ ๒๔ นั้นเองได้มีบุคคลกลุ่มหนึ่งประมาณ ๕๐ คนเศษ กำลังถูกควบคุมตัวอย่างแข็งแรงจากผู้พิทักษ์สันติราษฎร์แห่งกองบังคับการตำรวจสันติบาลผู้มีอาวุธทันสมัยครบมือ บุคคล ๕๐ คนเศษเหล่านั้นเท่าที่สังเกตเป็นบุคคลต่างวัย ต่างฐานะ ต่างอาชีพ มีทั้งนักเขียนผู้มีชื่อเสียง นักวิทยาศาสตร์ผู้ทรงคุณวุฒิ นักหนังสือพิมพ์ นามอุโฆษ นักศึกษา กรรมกร ชาวนา ครูประชาบาล และชาวสวน รวมทั้งผู้มีอาชีพอื่นๆ อีกด้วย

เขาทำอะไรกันที่นี่ ผู้เขียนได้รับคำชี้แจงว่าบุคคลเหล่านั้นได้ถูกฟ้องเป็นจำเลยในคดีการเมืองฐาน

กบฏภายในและภายนอกราชอาณาจักร แต่เขาเหล่านั้นได้ประกาศตนว่าเขาคือสันติชน ผู้มิได้คิดร้ายต่อผู้ใด เขาเหล่านั้นได้ถูกเบียดขับจากที่คุมขังมาคึด บรรดาพยานเอกสารนับพัน ๆ ชิ้น ซึ่งฝ่ายโจทก์คืออัยการของแผ่นดินได้เป็นผู้นำส่งต่อศาล ทั้งนี้เพื่อเขาเหล่านั้นจะได้เตรียมหาหลักฐานที่ดีตามวิถีทางของกฎหมาย

สหยากร เท้าที่กล่าวมาแล้วยังหาใช้ประเด็นของเรื่องไม่

ขณะนั้นใกล้เวลาเพลมากแล้ว รถเพียตเก็งสีด่าปลอดคันหนึ่งได้แล่นปราดเข้าเทียบกับบาทวิถีหน้าประตูห้องพิจารณาคดีบัลลังก์ ๒๔ สุภาพสตรีวัยกลางคนผู้หนึ่งรูปร่างสูงโปร่ง สวมแว่นดำสนิท ก้าวลงจากรถคันนั้นอย่างแช่มช้อย ท่วงทีกริยาเป็นสง่าน่าเกรงขาม แม้ว่าจะมีบางสิ่งบางอย่างบ่งไว้ว่าเธอกำลังตกอยู่ในห้วงของความทุกข์ก็ตามที เธอได้เป็นเป้าสายตาของบุคคลทุกฝ่าย ณ ที่นั้น อันมีผู้พิทักษ์สันติราษฎร์ผู้มีอาวุธครบมือ กลุ่มนักการเมืองผู้ไร้อิสรภาพ และประชาชนผู้สนใจ แต่เธอก็มิได้มีความประหม่าหรือสะทกสะท้านอย่างใดเลย

เธอผู้นั้นได้ตรงเข้าไปขออนุญาตผู้พิทักษ์สันติราษฎร์ แล้วก็ได้รับอนุญาตให้เข้าไปในห้องพิจารณาคดีบัลลังก์ ๒๔ นั้น เมื่อเธอได้ย่างเท้าเข้าไปภายใน เธอก็ได้รับการแสดงคารวะอย่างนอบน้อมและพร้อมเพรียงจากกลุ่มนักการเมืองผู้ถูกควบคุมตัวเหล่านั้น ลักษณะการเช่นนั้นแสดงถึงบุคลิกภาพอันสำคัญของท่านสุภาพสตรีผู้นี้เป็นอย่างดี

เด็กหนุ่มผู้หนึ่งอายุไม่เกิน ๒๓ ปี รูปร่างสันทัด ใบหน้าอ้มเอิบ ผมตัดสั้นแบบนักเรียน ปราดออกมาจากกลุ่มผู้ไร้อิสรภาพ ตรงมาที่ท่านสุภาพสตรีผู้นั้น แสดงคารวะอย่างนอบน้อม ทันใดนั้นก็เกิดภาพอันประทับใจอย่างลึกซึ้งแก่ผู้ประสบพบเห็น

ท่านสุภาพสตรีผู้นั้นได้สวมกอดหนุ่มน้อยผู้นั้นไว้อย่างแสนรัก จับพลันน้ำตาของท่านก็ได้ไหลพร่างพรูราวกับสายฝน ท่านสะอึกสะอื้นพร้อมกับรำพันด้วยเสียงอันเยือกเย็นว่า

“ลูกเอ๊ย ครอบครัวของเราเป็นครอบครัวที่ต้องผจญกับชะตากรรม แม้ว่าพ่อของลูกจะได้ประกอบกรรมทำความดีให้กับชาติบ้านเมืองอย่างมากมายก็ตาม แต่วิถีทางการเมืองทำให้พ่อของลูกไม่มีสิทธิที่จะอยู่ในผืนแผ่นดินไทยได้อย่างเสรีชน ผลอันนี้ได้กระทบกระเทือนมาถึงแม่และตัวลูกอีกด้วย ลูกรักต้องกลายเป็นจำเลยในคดีการเมืองตั้งแต่เยาว์วัย โดยไม่มีผู้ใดคาดหมายไว้ก่อนเลยว่าจะต้องเป็นไปถึงเพียงนี้ในวันนี้ซึ่งเหลือเวลาอีกเพียงเล็กน้อยจำต้องลาลูกรักเดินทางไปต่างประเทศเพื่อไปรักษาสุขภาพของแม่ให้ดีขึ้น ด้วยใจจริงแม่แล้วไม่อาจจะทิ้งลูกรักไปได้ในยามนี้ แต่ด้วยเหตุจำเป็นสำคัญและสถานการณ์ได้บีบบังคับให้แม่จำต้องเดินทางไปด้วยใจอันไม่สมัคร แม่ไม่อาจจะพูดอะไรไปมากกว่านี้ได้ เพราะกลัวว่าจะกระทบกระเทือนจิตใจอันบริสุทธิ์ของลูกรัก นอกจากจะขอให้ลูกมีจิตใจเข้มแข็งอดทนต่อสภาพการณ์ที่ลูกกำลังเผชิญอยู่ต่อไปในภายภาคหน้า ลูกรักจงอดทน และจงประพฤติดนให้สมกับเป็นลูกของนักการเมืองผู้ครั้งหนึ่งเคยทำคุณงามความดีให้กับชาติบ้านเมืองโดยไม่เคยกอบโกยหาผลประโยชน์ใส่ตนและครอบครัวอย่าง

ใดเลย แต่จังหวะชีวิตได้ทำให้พ่อของลูก.....” เสียงของท่านสุภาพสตรีผู้นั้นได้สะอื้นขาดหายไปเพราะความกำสรวล

ทุกคนที่อยู่ ณ ที่นั้น แม้แต่ผู้พิทักษ์สันติราษฎร์เองก็จำต้องเบือนหน้าหนี เพราะไม่อาจทนฟังและดูภาพและสิ่งอันน่าเห็นใจยิ่งนี้ได้

แต่หนุ่มน้อยผู้นั้นชะรอยจะเป็นคนที่บึกบึนและมีลักษณะแข็งแกร่งเป็นพิเศษ เพราะเขามีได้แสดงความเศร้าสลดออกมาให้ประจักษ์กับสายตาบุคคลภายนอกแต่อย่างใดเลยใบหน้าคงยิ้มละไมไม่เปลี่ยนแปลง แต่ดวงตาทั้งสองของเขาเท่านั้นที่แฝงแววของความปวดร้าวในดวงใจไว้ เขามีความรู้สึกอย่างไรนั้นไม่จำเป็นต้องอธิบายมิใช่หรือไม่ เขาได้ปลอบประโลมมารดาสุดที่รักของเขาว่า

“คุณแม่ที่รัก ขอให้คุณแม่จงเดินทางไปรักษาตัวด้วยความปลอดภัยและสบายใจโดยไม่ต้องเป็นห่วงลูก ความกังวลอาจทำให้สุขภาพของคุณแม่ทรุดโทรมยิ่งขึ้น สภาพการณ์เท่าที่ลูกประสบอยู่ทุกวันนี้เป็นสภาพการณ์ที่ลูกสามารถทนได้ เช่นเดียวกับมิตรสหายผู้ร่วมชะตากรรมทั้งหลาย ลูกได้ตระหนักถึงปรากฏการณ์ต่างๆ อันได้บันดาลให้ลูกตกอยู่ในสภาพเช่นนี้เป็นอย่างดีว่า เพราะเหตุใดลูกไม่ขอปรึกษาหรือร้องไห้กับใคร หรือเรียกร้องความเห็นใจจากผู้ใดเป็นอันขาด ลูกยินดีที่จะเผชิญกับสถานการณ์อันเลวร้ายต่างๆ อันจะมีต่อไปข้างหน้าด้วยความเต็มใจยิ่ง เพราะกาลเวลาเท่านั้นจะเป็นเครื่องพิสูจน์ว่าลูกนี้เป็นผู้กระทำผิดกฎหมายบ้านเมืองหรือไม่”

หนุ่มน้อยกล่าวถ้อยคำนั้นออกมาด้วยเสียงทุ้มมีกังวาน โดยปราศจากความสะทกสะท้านหรือยำเกรงผู้ใด ยิ่งความตื้นตันใจให้กับท่านสุภาพสตรีผู้นั้น ท่านได้เอื้อมมือจากวงกอด ลูบไล้เส้นผมของหนุ่มน้อยอย่างแสนอาลัย

อาจจะเป็นด้วยระยะเวลาที่จะอยู่ร่ำลาลูกชายสุดที่รักมีน้อยเกินไป หรือไม่ท่านสุภาพสตรีผู้นั้นก็ไม่อาจจะทนสะกดความตื้นตันใจต่อไปได้ ท่านได้คลายมือจากวงกอดของหนุ่มน้อยและเบือนหน้ามายังทนายความอาวุโส ณ ที่นั้น พร้อมกับกล่าววาจาฝากฝังลูกชายของท่านอย่างแสนจะเป็นห่วง ขณะทนายความได้น้อมรับคำของท่านสุภาพสตรีผู้นั้นด้วยความเห็นใจอย่างสุดซึ้ง

ในที่สุดท่านสุภาพสตรีก็ก้าวขึ้นรถคันเก่ากลับไป รถได้เคลื่อนลับหายไปกับมุกตลกบัลลังก์พิเศษนั้น พร้อมด้วยเสียงหายไปของเครื่องยนต์ แต่เสียงสะอื้นภายในจิตใจของท่านสุภาพสตรีผู้นั้น กับหนุ่มน้อยผู้มีดวงใจอันบึกบึนจะหายไปพร้อมกับเสียงเครื่องยนต์ด้วยละหรือ.....สหายรัก

ปารีส พ.ศ. ๒๔๙๖
(ขวาสุด : ลุงเอี้ยด)

ปารีส พ.ศ. ๒๔๙๖

ปารีส พ.ศ. ๒๔๙๖

ปารีส พ.ศ. ๒๔๙๖

อังกฤษ พ.ศ. ๒๔๙๖

ที่ใดมีคุณพ่อ ที่นั่นย่อมมีคุณแม่.....

คุณแม่พำนักที่สาธารณรัฐประชาชนจีนเป็นเวลา ๑๓ ปี

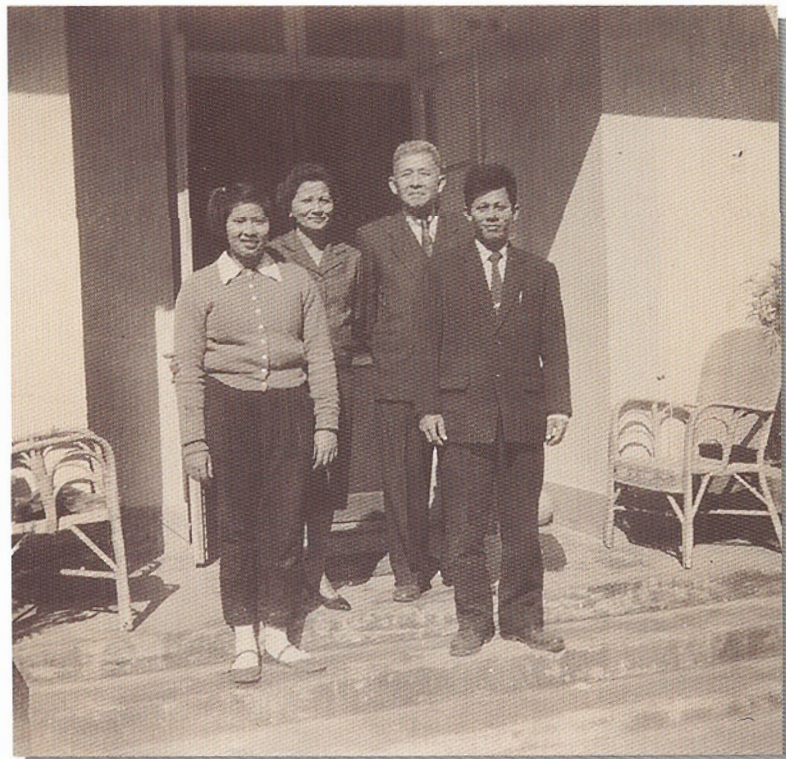
ปักกิ่ง พ.ศ. ๒๕๔๗

บ้านเกิดประธานเหมาเจ๋อตง
มณฑลหูหนาน
มีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๘

กำแพงเมืองจีน
พ.ศ. ๒๔๙๗

กวางโจว
พ.ศ. ๒๕๐๐

วันที่คุณแม่เดินทางจากประเทศจีน
กลับประเทศไทย
เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๐

ความรักความห่วงหาอาทรคุณยาย ลูกๆ และแผ่นดินแม่มิได้เสื่อมคลาย.....

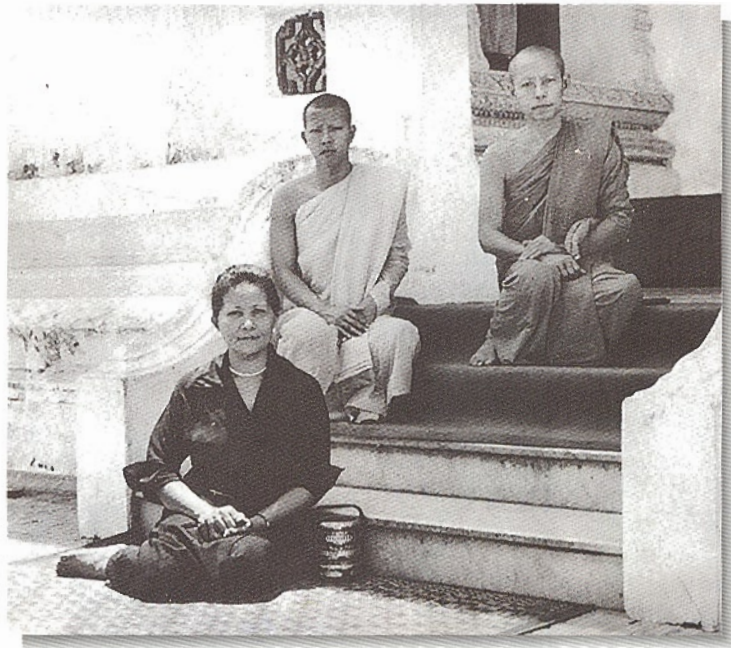

คุณแม่กับคุณยาย (พ.ศ.๒๕๐๐)

เมื่อคุณยายถึงแก่กรรม

คุณแม่ปลื้มปิติที่ปาล
เข้าสู่ร่มกาสาวพัสตร์
มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๐
พระพิมลธรรม (อาจ อาสภเถระ)
ต่อมามีสมณศักดิ์เป็น
สมเด็จพระพุฒาจารย์
เป็นองค์อุปัชฌาย์

คุณแม่กับพี่ๆ น้องๆ
ในงานพระราชทานเพลิงศพคุณยาย
วัดมกุฏกษัตริยาราม
(พ.ศ. ๒๕๐๐)

๑. ป้าพิศ	๒. ลุงเอียด
๓. ป้าเล็ก	๔. คุณแม่
๕. น้าพา	๖. น้าแซ
๗. น้านิด	๘. น้าเพิ่ม
๙. น้าจอฟฟร์	๑๐. น้าหนู

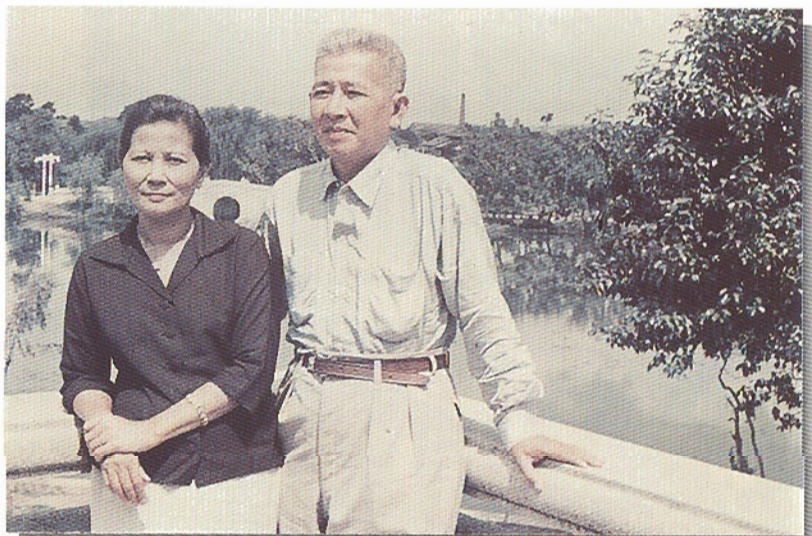
คุณแม่กลับมาอยู่เป็นเพื่อนคู่ทุกข์คู่ยากคุณพ่อที่เมืองจีนอีกระหน่ำ...

กวางโจว
พ.ศ. ๒๕๐๑

กวางโจว
พ.ศ. ๒๕๐๕

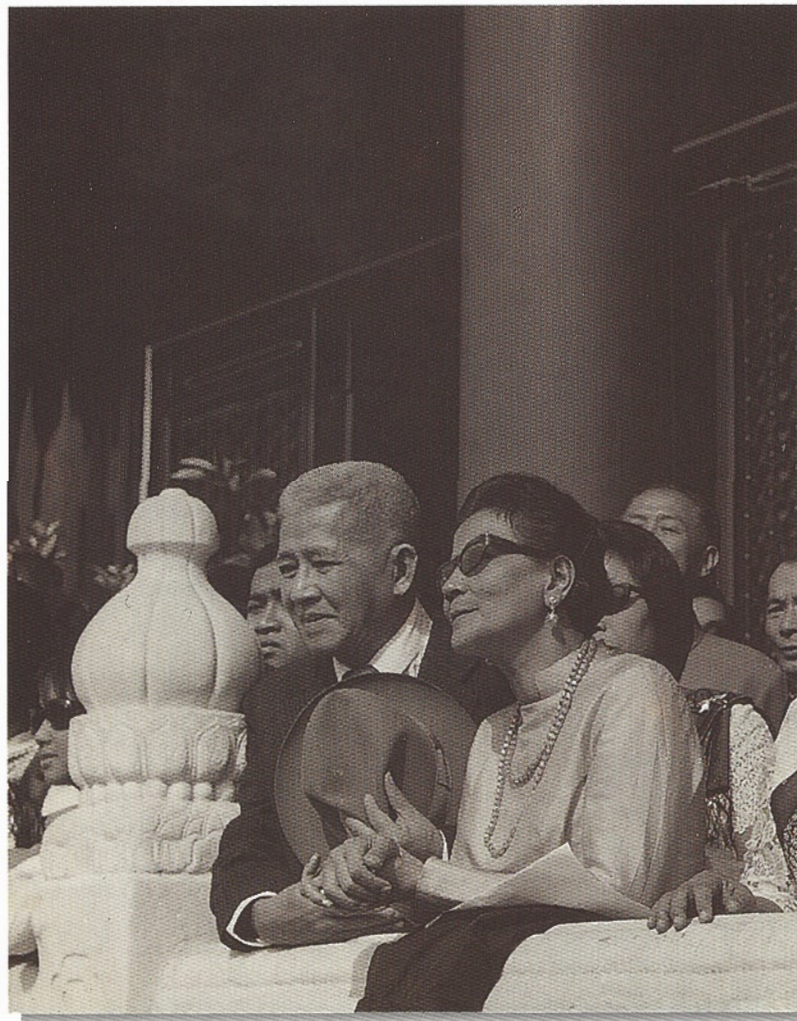
คุนหมิง
พ.ศ. ๒๕๐๘

“หน่ายไน่” กับสุจินดา
กวางโจว พ.ศ. ๒๕๐๕

นายกรัฐมนตรีโจวเินไหล
(ที่ ๒ จากขวา)
ปักกิ่ง พ.ศ.๒๕๐๖

วันชาติจีน
บนประตู่เทียนอันเหมิน
กรุงปักกิ่ง ๑ ตุลาคม ๒๕๐๘

คุณแม่มิเพียงแต่เป็นภรรยาที่ดีเท่านั้น
แต่เป็นเพื่อนที่ดีที่สุดของคุณพ่อ
มีความรักและมีความซื่อสัตย์ต่อคุณพ่ออย่างสมบูรณ์

วันที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๑

พ่อดีๆ น้องรัก

อันนี้แม่เขียนขึ้นได้อ่านทุกสัปดาห์จึงเขียน
จดหมายฉบับนี้เพื่อส่งมาถึงน้องได้ไม่ช้ากว่าวัน
ที่ ๑๖ พฤศจิกายนอันแม่หวังที่ทรงสมรสของเรา
พรศมดรม ๕๐ มี

ตลอดเวลาที่แม่เขียนน้องได้มีมี
แม่ภรรยาที่ดียิ่ง พร้อมดอดดอดดอดที่ดัด
เลี้ยงลูกทุกคนเพื่อพี่ และเพื่อภรรยาไทย
แม่อยากให้น้องได้มีความรักมากเพื่อลูก
ตามคุณธรรมของสตรีที่น้องรัก แต่อันใด
อันหนึ่งให้พ่อหัดดีตามดีของน้องก็จะต้อง
ปรากฏขึ้นแก่พ่อและภรรยาไทย

พี่รักน้องใจที่ดอดดอดดอดน้องมี
ดอดดอด ปรากฏวิเศษพาใจ พี่พา
อันพี่รักทั้งน้อง รักในกตเวทิตา
ที่เรามาเพื่อเพื่อภรรยาไทย และมดอมหมบ
สักทุกชีวิตคงมีนาคในวิเวกอยู่ร่วม
กันให้พ่อดอดดอดใจดี

ดอดดอดรัก และดีดน้องดอดยิ่ง

แม่

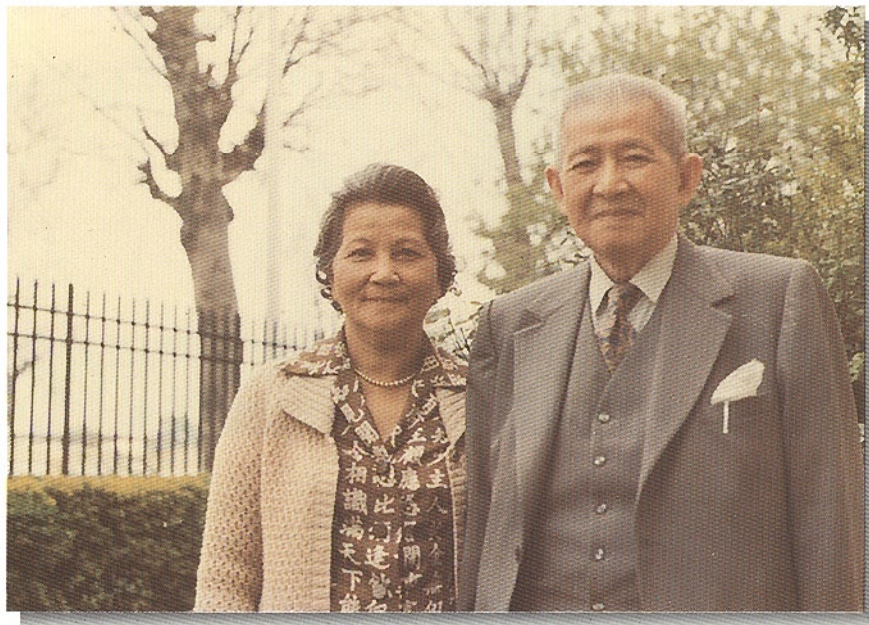
จากสาธารณรัฐประชาชนจีน คุณพ่อคุณแม่ย้ายมาพำนักที่ฝรั่งเศส...

ครบรอบแต่งงาน ๕๐ ปี
ปารีส
๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๑

รับเชิญจาก ลอร์ดหลุยส์ เมท์แบตแตน
 เยือนคฤหาสน์ Broadlands ประเทศอังกฤษ
 กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๓

บ้านองโตนี่

๑๑ พฤษภาคม ๒๕๒๓

๑๑ พฤษภาคม ๒๕๒๕

บ้านองโตนี
ซานกรุงปารีส

คุณพ่ออายุ ๘๐ ปี

พ.ศ. ๒๕๒๓

คุณพ่อคุณแม่กับพี่ปาล
ที่เมือง Amsterdam
ประเทศฮอลแลนด์
พ.ศ. ๒๕๑๔

คุณปู่คุณย่าไปเยี่ยมตุลย์ (ตุลยา) ที่
โรงเรียน Maison d' Education de La Légion d' Honneur
St. Germain - en - Laye
ประเทศฝรั่งเศส
ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๔

คุณแม่ช่วยตรวจ
งานเขียนของคุณพ่อ

คุณพ่อได้เขียนหนังสือ
“ชีวิตอันผันผวนของข้าพเจ้า และการลี้ภัย ๒๑ ปี
ในสาธารณรัฐประชาชนจีน”

À
Phoonsuk ma femme, ma
meilleure amie qui a partagé les
moments les plus pénibles de ma
vie...

Et à
tous mes fidèles compagnons.

แต่
พูนสุข ภรรยาและเพื่อนที่ดีที่สุดของข้าพเจ้า
โดยอยู่เคียงข้างข้าพเจ้าตลอดเวลา แม้ในยามประสบเคราะห์กรรม...

และแด่
เพื่อนที่ซื่อสัตย์ของข้าพเจ้าทุกคน

บุญลือ สำ ชีวิตสงฆมฤต
“บุญให้เกิดสุขในเวลาสั้นชีวิต”

เมื่อวันที่ ๒ พฤษภาคม ๒๕๒๖ คุณพ่อได้ละสังขารจากไปตามกฎธรรมชาติ ณ บ้านองโตนี ซานกรุงปารีส

๙ พฤษภาคม ๒๕๒๖
ณ สุสาน Père Lachaise

เมื่อเจ้าน้าคุณพ่อกลับ
สู่บ้านเกิดเมืองนอน...
๙ พฤษภาคม ๒๕๒๙
ติกโดม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

คุณพ่อลาจากโลกนี้ไป ๑๒ ปีแล้ว แต่ยังคงสถิตในดวงใจคุณแม่เสมอมา และเป็นกำลังใจให้คุณแม่อยู่เป็นมิ่งขวัญของลูกหลานและญาติมิตรตราบนานเท่านาน.....

คุณแม่เป็นประธานมูลนิธิ
ปรีดี พนมยงค์

๖๐ ปีประชาธิปไตย
๒๔ มิถุนายน ๒๕๓๕

ท่ามกลาง
ชาวมุสลิม ต.ม.ธ.ก.
๑๑ พฤษภาคม ๒๕๓๕

วันเปิดอนุสาวรีย์ปรีดี พนมยงค์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
๑๑ พฤษภาคม ๒๕๒๗

สถาบันปรีดี พนมยงค์
ชอยทองหล่อ
ตุลาคม ๒๕๓๘

วันเปิดสถาบันปรีดี พนมยงค์
ชอยทองหล่อ
๒๕ มิถุนายน ๒๕๓๘

วันเปิดสวนเสรีไทย
(สวนน้ำบึงกุ่ม)
๒๔ กันยายน ๒๕๓๘

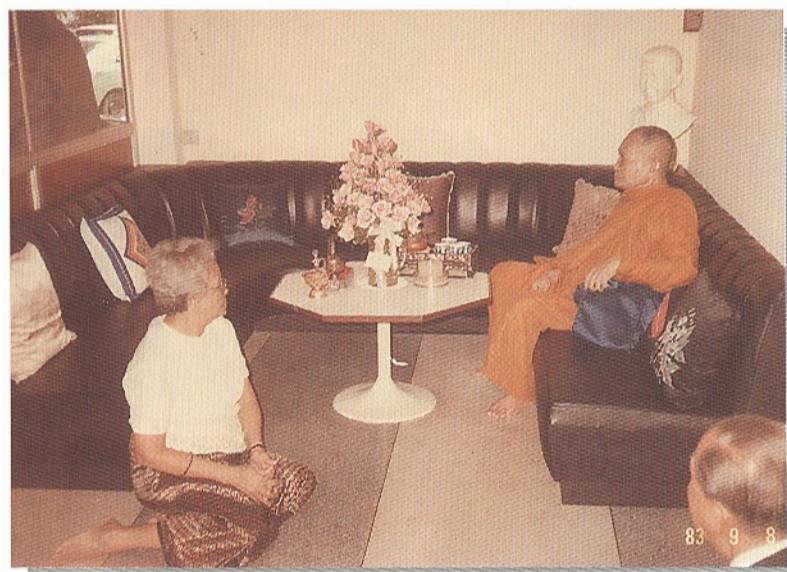
คุณแม่กับ
Soeur Geneviève และ Soeur Renée
ครูสอนเปียโนของคุณแม่
ที่โรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนเวนต์

ครูฉลวย พलगูร
มิตรแท้ของครอบครัว

เข้าเฝ้าสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ
สมเด็จพระสังฆราช
สกลมหาสังฆปริณายก
(จวน อุฏฐายี)
วัดมกุฏกษัตริยาราม
ฮ่องกง
พ.ศ. ๒๕๑๓

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ
สมเด็จพระสังฆราช
สกลมหาสังฆปริณายก
(วาสนมหาเถระ)
วัดบพิตรสถิตมหาสีมาราม
เสด็จเปิดที่ทำการชั่วคราว
มูลนิธิปริัติ พนมยงค์
ซอยสวนพลู
พ.ศ. ๒๕๒๖

พระธรรมโกศาจารย์
(ปัญญาันทภิกขุ)
ให้พรวันเกิดคุณแม่
๒ มกราคม ๒๕๓๕

เข้าเฝ้าสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ
สมเด็จพระสังฆราช
สกลมหาสังฆปริณายก
(จวน อุฏฐายี)
วัดมกุฏกษัตริยาราม
ฮ่องกง
พ.ศ. ๒๕๑๓

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ
สมเด็จพระสังฆราช
สกลมหาสังฆปริณายก
(वासन्มหาเถระ)
วัดบพิตรสถิตมหาสีมาราม
เสด็จเปิดที่ทำการชั่วคราว
มูลนิธิปริัติ พนมยงค์
ซอยสวนพลู
พ.ศ. ๒๕๒๖

พระธรรมโกศาจารย์
(ปัญญาันทกิกขุ)
ให้พรวันเกิดคุณแม่
๒ มกราคม ๒๕๓๕

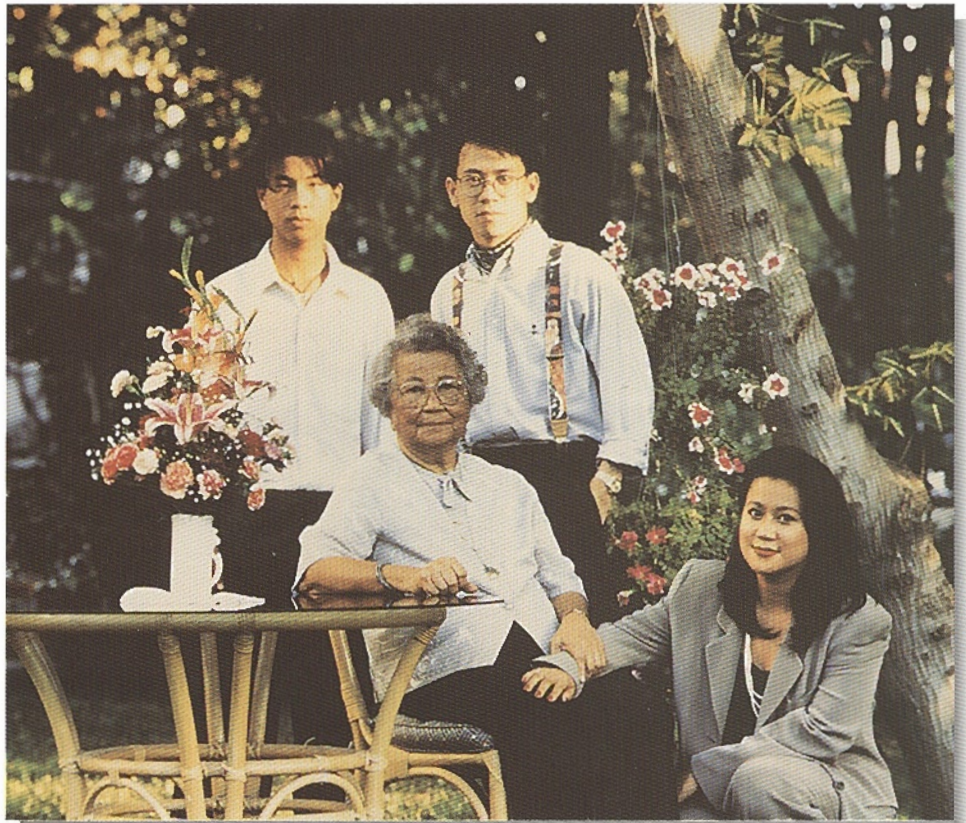

คุณแม่อายุครบ ๘๐ ปี
๒ มกราคม ๒๕๓๕

คุณย่ากับอ้าย (ชัยวัฒน์)

คุณย่ากับโต้ง (รุธิร์)
ป้อม (ปรีติวิชญ์)
เดือน (ปารีสชาติ)

คุณยายกับป้อม (दनย)

“มีย่า” กับอุ่นจิต

ท่องเที่ยวเลอันดามัน
ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๖

กาญจนบุรี
๒ มกราคม พ.ศ. ๒๕๓๘

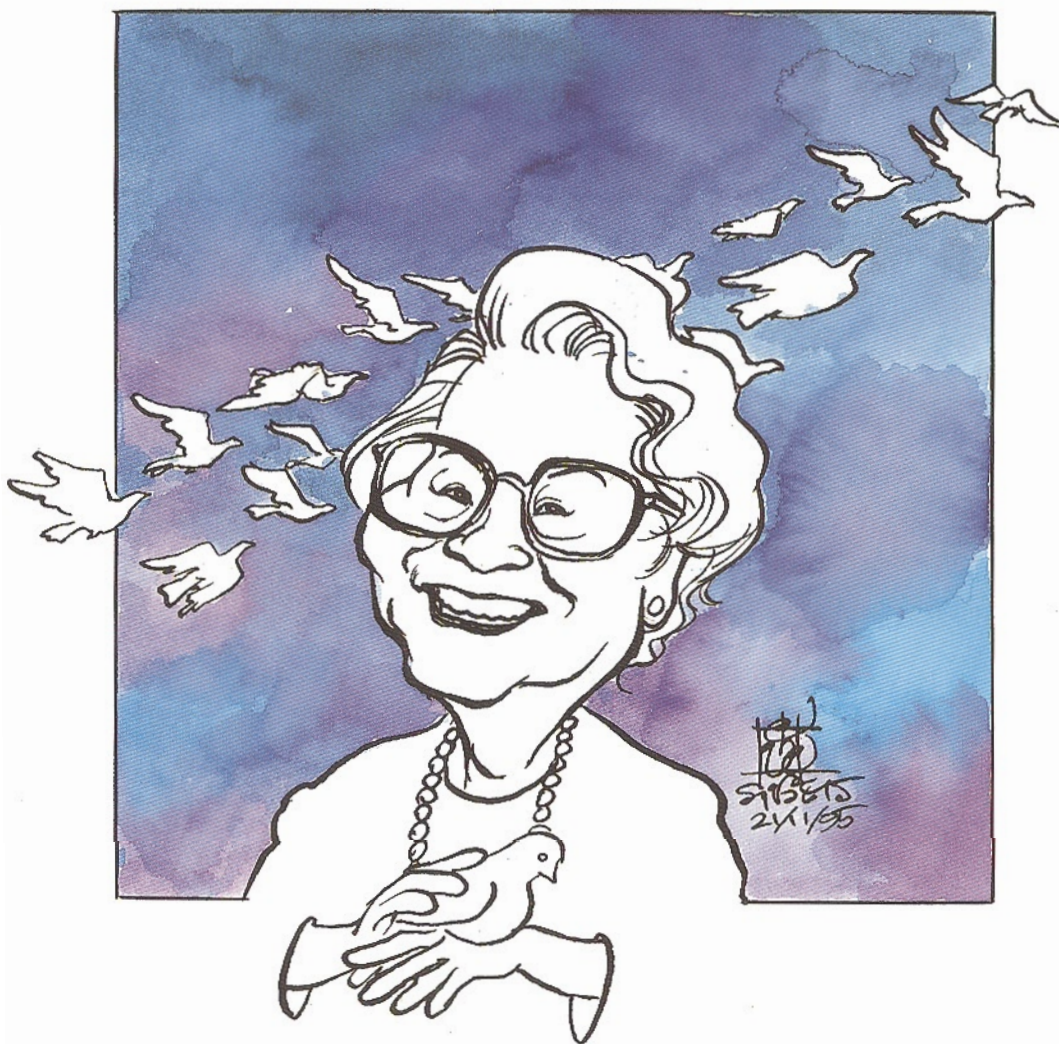
ท่องเที่ยวเลอันดามัน
ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๖

กาญจนบุรี
๒ มกราคม พ.ศ. ๒๕๓๘

อบอุ่นในอ้อมอกคุณทวด
(คุณทวดกับเหลนวิคตอร์)

ภาพ... ชัย ราชวัตร

ริมทะเลสาบพันใจ สาธารณรัฐประชาชนจีน กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘

ตลอดเวลาที่ผ่านมานี้ หวังได้มีมิตร
เมตตาที่ดียิ่ง พร้อมดลบันดาลให้ทุก
สิ่งสำเร็จ ทั้งเรื่องเพื่อพี่ และเพื่อภรรยาไทย
แม่อย่างพี่ หวังจะได้รักตามความพอใจของลูก
ตามชอบธรรมของชีวิตที่ผ่องใส แต่ขอให้อ
นุชพี่ในภพหน้าได้ทำตามดีของน้อง ก็จะต้อง
ปรากฏกัน แก่ผองญาติมิตรไทย

ด้วยความรัก และคิดถึงน้องยิ่ง
แม่อย่างพี่

ในวันระที่ คุณแม่มีอายุครบ ๗ รอบ
ในวันที่ ๒ มกราคม ๒๕๓๙ นี้
ลูกๆ ขอกราบอวยพรให้คุณแม่มี
อายุมั่นขวัญยืน เป็นร่มโพธิ์ร่ม
ไทรของลูกหลานตราบนานเท่านาน

ในโอกาสเดียวกันนี้ ลูกๆ
ขอมอบหนังสือ "ภาพชีวิตคุณแม่"
เป็นบรรณาการแด่ญาติมิตร
ที่เคารพนับถือ